

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 26 Volume: 6 Issue: 26

Bahar 2013 Spring 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

AVRUPA'DA ORTAK KİMLİK ARAYIŞI VE BU ARAYIŞIN TÜRK BİRLİĞİ SAĞLAMA ÖNERİLERİNE YANSIMASI

SEARCH FOR COMMON IDENTITY IN EUROPE AND THIS SEARCH REFLECTION ON SUGGESTIONS OF PROVIDING TURKISH UNION

Nazik Müge TEKİN*

Öz

Kişilerin “ben” duygusundan kurtulup “biz” şuuruna ererek kendisini bir topluma ait hissetmesi, millî kimliği ifade etmektedir. Bir milletin düşünceleri, yaşayışı, hayalleri; halk hikâyesi, destan gibi edebî ürünlerine, dolayısıyla bu ürünleri vücuda getiren dillerine yansımaktadır. Bu yüzden diller, kültür ve toplumdan ayrı düşünülmemekte; toplumların kimliklerinin ve kültürlerinin korunmasında önemli rol oynamaktadırlar. Tarihte Avrupa toplumları da karşılaştıkları tehditler karşısında ortak bir kimlik oluşturma çabası içerisine girmişlerdir. Avrupa’da önceleri din olan ortak payda daha sonra siyasal ve ekonomik bir özellik kazanmıştır. Bugün ise Avrupa Birliğinde ulusüstü bir yapılanma oluşturulmaya çalışılmakta, üye ülke toplumlarının millî kimlikten çok, Avrupalı kimliğini benimsemeleri istenmektedir. Bu amaçla “farklılıklarda birlik” düşüncesi ortaya çıkmıştır. Avrupa tehditlere karşı güç birliği sağlama yönünde çaba gösterirken, Türk dünyası ise çeşitli yöntemlerle parçalanmaya, Türk halkları kültürel anlamda birbirlerinden ayrıştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle Rusların baskısıyla Türk halklarının farklı alfabeler kullanmaları, Türk lehçelerinin birbirlerinden uzaklaşmasına, bunun sonucunda Türk dünyasında millî kimliğin bozulmasına neden olmuştur. Bu makalede Avrupa toplumlarının ortak bir kimlik oluşturmak için yaptıkları faaliyetlerin bir kısmı anlatılmaya çalışılacak, bu faaliyetler doğrultusunda, Türk dünyasında dil birliğinin nasıl sağlanması gerektiği yönünde önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, farklılıkta birlik, millî kimlik, Türk dünyası, dil birliği.

Abstract

It defines a national identity that the individuals free themselves from “the sense of me” and feel that they belong to a society by obtaining “the sense of us”. The thoughts, way of living and dreams of a nation are reflected in the literal works such as folktales and epics, and hence in the languages that compose these works. Therefore, the languages are not dissociated from the culture and the society; and they play a key role in maintaining the identity and the culture of the societies. The European societies went into the effort of creating a common identity against the threats they encountered in the history. The common ground was initially the religion in the Europe, but then it gained a political and economic aspect. Today, efforts are made to create a supra - national structure in the European Union, and it is desired that the societies of the member states should adopt a European identity instead of a national identity. Accordingly, the concept of “Unity in

* Türk Halk Edebiyatı Bilim Uzmanı, n.muge.tkn@gmail.com.

Diversity" emerged. While the Europe made an effort to join forces against the threats, it was aimed to divide the Turkish world with various tactics and separate the Turkish people from each other in a cultural way. In particular, the national identity in the Turkish world was distorted as a result of the use of different alphabets with the pressure of the Russians, hence the Turkish dialects diverged. In this paper, it is aimed to explain some of the activities carried out by the European societies to create a common identity, and in line with these activities, some recommendations will be made about the efforts for creating a unity of language in the Turkish world.

Keywords: Europe, unity in diversity, national identity, Turkish world, unity of language.

Giriş

Dil, "insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimaî bir müessese"(Ergin, 2005: 1) şeklinde ifade edilmektedir. Dil aynı zamanda bireyin oluşumuna, gelişimine yani onun yaşam öyküsüne eşlik etmekte; öz-benlik duygusunu ve bilincini geliştirme sürecini de biçimlendirmektedir(Kula, 2012: 13).

Tanımlamalarda görüldüğü üzere insan ve toplumla etkileşim halinde olan, "canlı bir varlık" olarak da açıklanan dilin bu özelliklerine bakıldığında, insanlar ve toplumlar gibi onun da devamlı değişmekte ve gelişmekte olduğunu anlıyoruz. Dildeki değişimler bazen büyük çapta olmakta; bu değişimlerin sonucunda oluşan dilsel gereksinimleri karşılamak ve sorunları çözmek için dil planlamasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Dil planlaması genel olarak "dilin değişme sürecine amaçlı şekilde müdahalede bulunmak"(İmer, 1999: 12) şeklinde tanımlanmaktadır. Dil planlaması terimini ilk defa 1959'da Haugen, ulusal dilin çağdaşlaştırılması ve geliştirilmesinde verilen çabaları ifade etmek için kullanmıştır. Terim, 1970'li yıllardan itibaren yaygınlık kazanmıştır(İmer, 1999: 8-9). Terim olarak yeni kullanılsa da etkinlik olarak kullanımı, misyonerlerin dil çalışmalarını dil planlaması olarak değerlendirirsek hayli eskiye dayanmaktadır. Dil planlaması olarak nitelendirilebilecek etkinlikler çeşitlilik göstermektedir. Bir yöre dilinin ulusal dil olarak geliştirilmesi, eski dillerin canlandırılması, yazı değişimi, söz varlığının genişletilmesi bu etkinlikler arasında sayılabilir(İmer, 1999: 15-16).

İnsanları bir arada tutan dil ile kültürün birbirinden ayrılmayan sıkı bir ilişkisi vardır. İnsanların sosyal hayattaki varlığı nasıl dil ile mümkün ise toplumların dünyadaki varlığı da dilleri ile mümkündür. Bir dilin ortadan kalkması toplum hafızasının ortadan kalkmasına, sonuç olarak kimliğin yok olmasına neden olmaktadır. Kendi dillerini unutan, konuşmayan toplumlar başka kimlikler edinmektedirler(Ünalın, 2005: 14). Dili kültürden ayrı düşünemeyeceğimiz gibi toplumdan da ayrı düşünemeyiz. Dil, insan topluluğundan bağımsız düşünülemediğinden, belirli bir dili kullananları ifade etmede dil kavramı yerine "dil topluluğu" ibaresi kullanılmaktadır. Toplum içerisinde iletişimi sağlayan dil, aynı zamanda o toplumun dünyaya bakışını, hayatı nasıl anlamlandırıldığını da ortaya koymaktadır. Ulusal kültürlerin temeli olan diller, bireyin kendini bir topluma ait hissetmesinde, toplumun kendini "öteki"lerden farklılaştırmasında önemli rol oynamaktadır(Sadoğlu, 2003: 26-27).

Tarih boyunca tüm toplumlar bir şeye, bir yere ait olmak; kendilerini diğerlerinden farklılaştırmak amacıyla kimlik arayışında olmuşlardır. Avrupa toplumları da karşılaştıkları ortak tehditler sonucunda bu arayışa yönelmişlerdir. Toplumlar kendi kimliklerini oluştururlarken kimi zaman da kendilerine tehdit olarak algıladıkları "öteki"lerin ortak kimliklerinin olmasını istememişler; onların dillerini dolayısıyla zamanla da kültürlerini ayırtmaya çalışmışlardır. Türk dili ve toplumu da özellikle Ruslar tarafından bu

farklılaştırmaya maruz bırakılmıştır. Çalışmada, tarihsel süreçte Avrupa ve Avrupalılık kavramlarının nasıl ortaya çıktığı, Avrupa'nın hangi temeller üzerine bir birlik oluşturduğu konusunda bilgi verilmeye çalışılacaktır. Ayrıca "Türk birliğinin kurulması neden gereklidir?", "Türk birliğinin kurulması için şimdiye kadar hangi adımlar atılmıştır?", "Yapılan çalışmalar yeterli midir, bu çalışmalar istenilen sonuçları vermiş midir?", Türk dünyasında yaşanan dilsel ve kültürel ayrılığın nedenleri nelerdir ve bu sorunun çözümünde hangi adımların atılması gerekir?" sorularının cevapları aranacaktır.

1. Avrupa ve Avrupalılık Kavramı

Latince "aynı olma, özdeş olma"(Erdenir, 2010: 14) anlamına gelen kimlik, Türkçe Sözlükte "toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü" (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 14.11.2012) şeklinde tanımlanmaktadır. Kimlik kavramı insanın kendini keşfetme çabası ve kim olduğu sorusuna cevap aradığı bir süreç olarak görülebilir. Kimlik bir başka deyişle kişinin kendini toplumdaki yerini belirlemesidir. Kişinin ne olduğundan çok aslında ne olmadığını anladığı bu süreç içerisinde, ötekiler düşüncesini de oluşturur. İnsanların bireysel olarak kimlik kazanımı nasıl belirli ayırt edici özelliklere sahip olmayı gerektiriyorsa grupların kimlik kazanımı da aynı şekilde olmaktadır. Grupların kimliğini oluşturan ortak özellikler ve onları diğerlerinden ayıran diğer özellikler bulunmaktadır. Farklılıklar sonucunda gruplar da birbirlerini öteki olarak görmeye başlamaktadır.

Eski Yunan döneminden Roma İmparatorluğunun başlangıcı dâhil Avrupalılık fikri görülmemektedir. Avrupa'yı tek çatı altında toplayan siyasal güç Roma İmparatorluğunun yıkılmasıyla da Avrupa rekabet içine düşmüş ve uzun zaman birliktelik gösterememiştir. Avrupa'da çok eski tarihlerden itibaren ortak bir sosyal kimlik arayışı olmuştur. Önceleri coğrafi bir anlam olarak kullanılan Avrupa kelimesi, Roma İmparatorluğu'nun Perslerle savaşmaya başlamasıyla siyasal bir boyut kazanmaya başlamıştır. 7. yüzyıldan itibaren İslamiyet'in yayılmaya başlamasıyla Avrupalılık kimliği oluşmuştur(Şen, 2004: 31). Avrupa, Hristiyan kimlik altında bir bütünlük göstermiş gibi olsa da, Orta Çağ'da iktidarı çok küçük parçalara ayrılmıştır. İtalya'dan Flander'e, Macaristan ve Polonya sınırlarına kadar yüzlerce prenslik, düklik ve şehir devleti kurulmuştur. Avrupa'nın 80 milyonluk nüfusu iki yüz kadar devletçik ve benzeri yapılanmalardan oluşmuştur. 14. yüzyılın sonu, 15. yüzyılın başında yerel ve millî devletler kurulmaya başlamış, Papalık ve imparatorluk müessesesi sarsılmıştır(Birecikli, 2011: 4-5).

Milletleşmenin yayılmasıyla başlayan üstünlük çabaları ve ayrılık yaşayan Avrupa devletlerinde, Osmanlı'nın 15. yüzyılda Batı'ya doğru hızla genişlemesiyle Avrupa ve Hristiyanlık kavramları yeniden güçlenmeye başlamıştır. İstanbul'un Türklerin eline geçmesiyle Papa II. Pius'un "Avrupalılar" hitabıyla yaptığı çağrıyla Hristiyan ordusu kurulmuştur. II. Pius'un vefatından sonra ordu dağılsa da Hristiyan Avrupalı kimlik etkisini devam ettirmiştir(Şen, 2004: 34).

Türklerin Batı'ya ilerlemesi konusunda Erasmus "Onlar (Türkler) zaferlerini bizim kötülüklerimize borçludur." diyerek bu başarıyı Türklerin güçlü olmasına değil; Avrupa'nın hatalarına bağlamıştır. Yine Erasmus'un "Türk'ün sahip olduğuna sahip olmak, onun hükmettiklerine hükmetmek ve başka hiçbir niyete sahip olmamak bizi daha şanlı ve daha açgözlü yapabilir, ama daha mutlu kılmaz ve onları İsa'nın sürüsüne katmaktan çok bizim Türkleşerek bozulmamız tehlikesini taşır." şeklinde bir ifadesi vardır. Erasmus'un bu açıklaması onun, Avrupa'nın Türkleri Hristiyanlaştırma çabasının kendine daha da zarar vereceğini, böyle bir girişimde bulunursa asıl Avrupa'nın Türkleşeceği ve İslamlaşacağı düşüncesine sahip olduğunu göstermektedir(Akyıldız, 2006: 16-17).

18. yüzyıl Aydınlanma dönemi ile birlikte Avrupa Hristiyanlık yerine medeniyet (civilisation) kavramıyla tanışmış ve bu kavramla anılmaya başlamıştır. Artık dünya üzerinde medeniyet sahibi olan gelişmiş Batı ve gelişmemiş ötekiler şeklinde ikili bir yapılanma oluşmuştur(Altun 2006: 41). Fransız Devriminden sonra tek bir Avrupa oluşturma çabası

içerisine giren devlet adamı Napolyon Bonapart'tır. O, Avrupa'da kazandığı zaferler sonucunda "kıta sistemi" kurmayı amaçlamıştır. Ancak egemen gücün Fransızlarda olmasını istemesi, diğer toplumları rahatsız etmiş ve bu amacına ulaşmasına engel olmuştur(<http://tr.wikipedia.org>, 14.11.2012). Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik, 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlamasında önemli rol oynamıştır.

I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki sürede Avrupa'yı birleştirmeye yönelik düşünceler olsa da "Avrupalılık" kavramının bu dönemde etkisini kaybettiği görülür. Ortak Avrupa düşüncesine bir örnek Nazi yönetiminin birleşik Avrupa söylemidir. Ancak bu söylem Almanya'nın liderliğinde birleşik Avrupa'yı ifade etmektedir. Bu isteğin bir ırkın üstünlüğünü ve Almanya dışındaki ülkeleri sömürge haline getireceği düşüncesiyle bu söylem destek bulamamıştır(Şen, 2004: 43).

II. Dünya Savaşı Avrupa'yı büyük ölçüde değiştirmiştir. Almanya yenilip bölgelere ayrılmış, Doğu Avrupa'da Sovyet kontrolündeki komünist partiler diktatörlük hükümetleri kurmuş, özel mülkiyeti kaldırarak komuta ekonomisi uygulamasına geçmişlerdir. Savaş sonrası ortaya çıkan kargaşayla başa çıkmaya çalışan Batı Avrupa ülkeleri, askerî güvenlik ve siyasi iktidar için çabalamışlardır(Dinan, 2008: 31). Ayrıca Savaş sonrası başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa ülkelerinin sömürgeleri bağımsızlık kazanmaya başlamışlardır.

1950'lerde II. Dünya Savaşı sonrasına baktığımızda, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya dünyada yeni ekonomik güçleri olarak belirmiş ve Avrupa devletleri ekonomik sıkıntılar yaşamışlardır. Belirttiğimiz iki ülkenin süper güç olarak ortaya çıkması, Marshal yardımı adı altında ABD'nin Avrupa'yı kendisine bağımlı kılacağı düşüncesi, ekonomik anlamda Avrupa'da birlik ihtiyacını yeniden gündeme getirmiştir. Bu birlik düşüncesinin ortaya çıkmasında Avrupa'nın dünya üzerinde artık merkez olarak görülmemeye başlanmasının ve bölge devletleri arasında yüzyıllardır süren savaşları durdurarak barış ortamı sağlanmak istenmesinin etkili olduğu söylenilebilir.

Avrupa'da bu birliği sağlamak için yapılan girişimlere bakıldığında, askeri alanda NATO ve Batı Avrupa Birliği (WEU) gibi örgütler kurulmuştur. Siyasal ve ekonomik alanda 5 Mayıs 1949'da Avrupa Konseyi ve 1952 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKTÇ) oluşturulmuştur. AKTÇ kuruluş süreci, Schuman Deklarasyonuna göre Fransa ve Almanya merkezli olması teklifiyle başlayan ve diğer ülkelerin egemenlik konusundaki endişeleriyle devam eden müzakereler sonucunda kurulmuştur(Dinan, 2008: 70). AKTÇ daha sonra Avrupa Topluluğu 1958'de (AT) ve son olarak Avrupa Birliği (AB) adını almıştır. AB'nin Avrupa kimliği ile ilgili ilk resmî girişimi ise 1973 Kopenhag Zirvesi'nde hazırlanan "Avrupa Kimliğine İlişkin Bildiri" olmuştur(Erdenir, 2010: 88). Başlangıçta ekonomik bir sorunu çözmek için kurulan birliğin asıl amacı siyasi ve semboliktir. Bu amaca ulaşmayı daha sonra Avrupa ülkeleri arasında değişim getirdiğini gördüğümüz Avrupa Birliği yürütmektedir.

2. Avrupa Birliğinde Dil Sorunu ve "Farklılıkta Birlik" Düşüncesi

1950'lerden başlayarak yapılmaya başlanan düzenlemelerin ekonomik anlamda amacına ulaştığı söylenilebilir. Tek Pazarın kurulması ve ortak para birimine geçiş gibi köklü adımlar ekonomik bütünleşmede ilerlemeler sağlandığını göstermektedir. Aynı bütünleşmenin siyasi ve kültürel alanda görüldüğünü söylemek pek mümkün değildir. Ulus-devletlerden AB'ye geçişte halkın aidiyet hissinde çok değişiklik olmamıştır. Ancak, Avrupa bütünleşme süreci amacının "Avrupa halkları arasında daha yakın bir birlik" oluşturmak olduğu bilinmektedir. Toplumlar arasındaki birliği sağlayamamanın önemli bir sebebi halktan kopukluktur(Erdenir, 2008: 3-5). Avrupa toplumlarının millet anlayışları da Avrupalı kimliğini tam olarak benimsememelerinde etkili olmaktadır. Fransızlar için millet, kültüre bağlı normlarla ifade edilebilecek bir yapı değil; o vatan içinde oturan, medeniyet dairesi içerisinde eriyerek oluşan bir kompozisyonudur. Onların ayırıcı tarihlerinde Fransa'nın tarihi esastır. Geleneğin hâkim olduğu İngilizler için tarih, bir devlet tarihi, Almanlar için ise bir kültür tarihidir(Tural, 1992: 49-50).

Sayılan tüm bu olumsuzluklara rağmen, 1951 yılının Nisan ayında Paris'te imzalanan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması ile temeli atılan Avrupa Topluluğu, 1992 Şubat ayında Maastricht Antlaşması ile demokratik ve kendi içinde paylaşımcı yapısına kavuşmuştur. Avrupalılık kimliğini esas alan, ulusüstü, aynı zamanda egemenliklere saygılı, Avrupa bütünlüğünü kurma amacı taşıyan topluluk, 1993 yılının Kasım ayında ise Avrupa Birliği adını almıştır. Kültür birliğinin sağlanamaması sorununun yanında, birliğin üye sayısındaki artış, dil birlikteliği sorununu da beraberinde getirmiştir. AKTÇ kurulduğunda Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg olmak üzere altı üyeden oluşmaktadır. Üyeler arasında resmî dil olarak Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Flamanca kullanılmıştır. Dolayısıyla dört dil için küçük bir tercüman ekibi yeterli olmuştur. 1958'de imzalanan ve Avrupa Ekonomi Topluluğu'nun (AET) temelini oluşturan Roma Antlaşması ile on beş kişilik bir çeviri ekibi oluşturulmuştur. Zaman içinde üye sayısı ile beraber resmi dil sayısı da artmış, 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın Avrupa Birliğine üyeliğiyle beraber ise sayı yirmi üçe yükselmiştir.

AB'nin yıllar içerisindeki yükselen üye sayısı ve buna bağlı olarak artan resmi dil sayısı birlik içinde çeşitli düzenlemelerin yapılması ihtiyacını doğurmuştur. 1993-1995 yılları arasında AT'nin dil politikalarını belirlemek amacıyla iki ayrı Beyaz Kitap çıkarılmıştır. 1998 yılından sonra birliğe katılacak ülkelerin dillerinde tercüman yetiştirilmesi konusunda işbirliği yapılmıştır. 2000 yılından sonra tercümeleri hızlandırmak için yeni birimler kurulmuş, bu birimlere yeni teknolojik imkânlar sağlanmaya çalışılmıştır. Avrupa'da 2001 yılı 45 ülkenin katılımıyla diller yılı olarak kutlanmıştır. Avrupa'nın çok dilli bir yapı çeşitli etkinliklerle duyurulmaya çalışılmış, herkesin ikinci bir dil öğrenmesinin önemi vurgulanmıştır(Gündüz, 2006: 201).

Avrupa Birliği ulusüstü bir yapılanmayı amaçlamaktadır. Ortak para birimi kullanılmaya başlanması, birliğin bir marşının olması, ortak dinî inanışlarını simgeleyen bir bayrağın bulunması, bu yapılanmayı sağlamada atılan önemli adımlar olarak görülmektedir. Bu konuda yapılan çalışmaların en önemlilerinden biri uygulanan dil politikalarıdır. AB dil politikaları ile ilgili resmi belgelerde vatandaşların dil haklarını, insan haklarının bir parçası olarak görmekte ve onların kendi dillerini kullanmalarını teminat altına almaktadır(Eker, 2009: 36). Bu konuda AB bünyesinde bulunan organların çeşitli çalışmalar yaptığı görülür. Ancak ulusal kimliklerin en temel unsuru olan dil, Avrupa için bütünleştirici bir özellik taşımamaktadır. Avrupa'da çeşitli uluslarca farklı diller konuşulmakta, Hint-Avrupa dil ailesinden başka Fince, Macarca gibi farklı dil ailelerine mensup diller de bulunmaktadır. Ortak bir Avrupa dilinin olmaması birçok yazar tarafından kültürel bütünleşmenin önünde bir engel olarak görülmektedir(Erdenir, 2010: 101).

AB'nin dil politikaları ilgili çalışmalarından biri, Avrupa Parlamentosunun azınlıkların dil ve kültür alanında eşitlik hakkını kapsayan 16 Ekim 1981'de aldığı ilk karardır. Sözü edilen bu karar, İtalyan raportör Gaetano Arfé'nin hazırladığı "*Arfé raporu*" diye bilinen rapor temel alınarak hazırlanmıştır. "Bölgesel Diller ve Kültürler Topluluk Şartı ve Etnik Azınlıkların Hakları Topluluk Şartına Dair Avrupa Parlamentosu Kararı"dır. Raporda bölgesel dil ve kültürlerin müfredata dâhil edilmesi, yerel televizyon ve radyo kullanımının sağlanması gibi konularda resmî makamlara önerilerde bulunulmuştur. AP tarafından alınan ikinci karar 11 Şubat 1983 tarihinde kabul edilen "*Dilsel ve Kültürel Azınlıklar Yararına Tedbirlere İlişkin Tavsiye Kararı*"dır. Bu kararda AB vatandaşı olan 30 milyon insanın anadilinin bölgesel ya da az konuşulan dillerden olduğu belirtilmiştir. 1994 yılında ise üye devletlerin azınlık dillerini tanıyarak bu dillerin korunup geliştirilmesini içeren "Avrupa Topluluğundaki Dil Azınlıklarına İlişkin Tavsiye Kararı" kabul edilmiştir. Bu raporda ayrıca ulusal hükümetlerin "Az Kullanılan Diller için Avrupa Bürosu(EBLUL)"nun ulusal komiteleri için mali destek sağlanması önerilmiştir(Dalyancı, 2006: 74-75). Azınlık dillerinin korunması konusundan bahsederken EBLUL hakkında da kısa da olsa bilgi vermenin yararlı olacağı düşünülmektedir. 1982 yılında kâr amacı gütmeyen kurulan bu büro özerk olup azınlık ve bölgesel dillerin korunması ve geliştirilmesi amacını taşımaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından maddi destek alan, 13 üye

ülkede faaliyet gösteren EBLUL'un, Yunanistan'da (içerisinde Türklerin de bulunduğu çeşitli azınlıklar bulunsu da) ve Portekiz'de şubesi bulunmamaktadır.

Kültür birliğini sağlamak amacıyla yapılan çalışmalara bakacak olursak bu konuda atılan adımlardan biri, resmî adı "Avrupa Birliği Antlaşması (ABA)" olan Maastricht Antlaşmasının, 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanıp 1 Kasım 1993'te yürürlüğe girmesiyle Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşma (ATA)'da önemli değişiklikler meydana gelmesidir. Antlaşmanın giriş bölümünde üye devletler tarafından "hürriyet, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler ile hukukun üstünlüğü" prensiplerine bağlılık vurgulanmıştır.(Dalyancı, 2006: 61). Maastricht Antlaşması ile değiştirilen Avrupa Toplulukları Antlaşmasının Kültür bölümünde yer alan 128. Maddesinde "Topluluk, ulusal ve bölgesel farklılıklarına saygı gösterirken ve aynı zamanda kültürel mirası ön plana çıkarırken, üye devletlerin gelişimine katkıda bulunacaktır."(Erdenir, 2010: 91) ifadesi yer almıştır. Bu madde ile beraber Avrupa devletlerinin kültür ve tarihlerinin tanınması, kültürlerinin korunması, üye ülkeler arasında kültür alışverişinin sağlanması, artistik ve edebî eserlerin oluşturulmasının destekleneceği anlaşılmaktadır.

Zaman içerisinde giderek gelişen ve kültürel kimliğini koruma konusunda endişe yaşadığı görülen AB'nin, ortak Avrupa kültürü oluşturma ve bunu koruma çabaları içerisinde televizyonu da etkili bir araç olarak kullanmaya çalıştığı görülmektedir. Birliğin "Sınırsız Avrupa Televizyonu" kurma çalışmaları olmuş, üye ülkelere bağlayıcı ortak hükümler getiren mevzuatlar çıkarılmıştır. AB ve Avrupa Komisyonu farklı dillerde ve lehçelerde yayın yapılması için çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalardan biri Avrupa Konseyi tarafından 1989'da hazırlanan "Avrupa Sınırsız Televizyon Sözleşmesi", bir diğeri de yine aynı yıl AB tarafından çıkarılan "Sınırsız Televizyon Direktifi"dir(Aydınlı, 2007: i-ii). Yapılan bu çalışmalara ek olarak Avrupa'nın kültürel farklılığını desteklemek amacıyla SCALE (Small Countries Improve Their Audiovisual Level in Europe) kurulmuştur. BABEL (Broadcasting Across the Barriers of European Languages) ise, EBU (European Broadcasting Union), Avrupa Yayın Birliği işbirliğiyle, Avrupa'da az konuşulan dillerin alt yazı ve dublajı için destek vermektedir. Ayrıca EUREKA programı da kültürel kimlikleri, küçük dilsel bölgeleri güçlendirme amacıyla oluşturulmuştur(Aydınlı, 2007: 18). Ancak iletişim alanında yürütülen bu politikalar üye ülkelerde farklılıklar göstermiş, AB'nin farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması yönünde ortak bir çalışma düzenleyemediği görülmüştür.

3. Türk Dünyasında Birlik

1991 sonrası Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte Türkiye'nin öncülük edeceği büyük bir Türk gücünün ortaya çıkacağı düşünülmüş, ancak bu beklenti şimdiye kadar gerçekleşmemiştir. Bağımsızlıklarını kazanmalarının üzerinden yirmi yılı aşkın süre geçse de ülkemiz açısından, Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik, kültürel ve askerî ilişkilerin istenilen düzeye ulaşamadığı görülmektedir. Türkiye'nin bölgede istediği gelişimi elde edememesindeki nedenler arasında yeterli ekonomik güce sahip olmaması, Rusya'nın Türk Cumhuriyetleri'nin de içerisinde bulunduğu Bağımsız Devletler Topluluğunu (BDT) kurması ve özellikle ticarî ilişkilerin topluluktaki ülkeler arasında gerçekleşmesi gösterilebilir. Türk Cumhuriyetlerinin çeşitli konularda alt yapılarının yetersiz olmasının da onları Rusya'ya bağımlı hale getirdiği düşünülebilir.

Bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin doğal yeraltı zenginlikleri ve sahip oldukları stratejik önem, AB ve pek çok gelişmiş devletin ilgisinin Türkistan coğrafyasına yönelmesine neden olmuştur. Özellikle ABD, Çin, Rusya ve İran bölgeyi kontrol altında tutmak için çeşitli politikalar uygulamaktadır. Aynı amaçla zaman içinde birbirine rakip olan Çin ve Rusya'nın, ABD'ye karşı işbirliği yapma ihtiyacı duydukları görülmektedir. Bu durum, hem Türkiye'nin hem de Türk Cumhuriyetlerinin menfaati ve küreselleşen dünyada bir güç oluşturabilmeleri açısından ekonomik, kültürel ve askerî işbirliği yapmaları ihtiyacını doğurmaktadır. Türk dünyasında birlik ihtiyacının olduğu görüşünü desteklemesi açısından, belirttiğimiz devletlerin bölgede yürüttükleri politikalar hakkında kısaca bilgi vermenin gerekli olduğu düşünülmektedir.

1978 yılında Çin Komünist Partisi'nin lideri Deng Xiaoping iktidarı ile ülke, ekonomik kalkınma ve uluslararası toplumla bütünleşme doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Çin bölgede "yumuşak güç" stratejisiyle hâkimiyet sağlamaya çalışmaktadır. Politik olarak "yumuşak güç" kavramı, büyük güç olma potansiyelinin altında yatan nüfuz edebilme, dışsal faktörleri yönetme, etkileme yetisinin militarist, sert yaklaşımlar yerine; diplomatik, dostane ilişkilerle sağlanabilmesidir(Azer, 2012: 233). Bölgede zamanla ABD'nin karşısına küresel bir güç olarak çıkmıştır. Küresel amaçlarına ulaşmak, sınır güvenliğini sağlamak ve bölgede etkin olmak amacıyla Çin öncülüğünde 1996'da Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın üye olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) oluşturulmuştur. 2001 yılında Özbekistan da örgüte üye olmuştur. Süreç içinde bu örgüt güvenlik ve ekonomi temeline dayalı bir duruma gelmiştir. Şanghay İşbirliği Örgütü bölgede ABD'ye karşı bir tutum sergilemeye başlamıştır. "11 Eylül sonrası Afganistan operasyonlarında ABD'nin Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da askeri üsler elde etmesi ŞİÖ'nün otoritesini sarsmıştır. Ancak ABD'nin ilerleyen yıllarda Özbekistan ve Tacikistan'daki üslerini kaybetmesi de ŞİÖ'nün başarısı olarak yorumlanabilir." (<http://www.21yyte.org/tr/>, 11.02.2013)

ABD de, Asya'ya özellikle ulusal güvenlik stratejisinde öncelik vermektedir. Ülkenin bu bölgeye ilgisinin kaymasında, bölgenin dünyanın yeni ekonomi merkezi haline gelmesi, ticaret hacmi, dünya ticareti ve güvenliği açısından çok önemli deniz suyuolları mevcut olması ve zengin yeraltı kaynaklarına sahip olması sayılabilir. ABD'nin bölgeye yaklaşımı her zaman aynı olmamıştır. 1994-1995 yıllarında, bölge ülkelerini dış politikadaki öncelik sıralamasında ikinci plana iterek, Rusya'ya kendi çıkarları doğrultusunda yeni bir yön belirlemekle meşgul olmuştur. 1996-2000 yıllarında, Madeline Albright'ın düşünceleri temel alınarak hareket edilmiştir. Ona göre, Orta Asya'da SSCB'den kalan bir boşluk vardır. Bu boşluğun tekrar Rusya tarafından doldurulması engellenmelidir. Bunun tek yolu ise bölge devletlerinin egemenlikleri ile bağımsızlıklarını güçlendirmekten geçmektedir. 11 Eylül ve sonrasında ise bölgeye yönelik politikalarını oldukça hızlı bir biçimde yeniden yapılandırmıştır. Afganistan'daki terörle mücadeleyi amaçlayan askerî harekât şemsiyesi altında ve başta Rusya olmak üzere bölgedeki diğer güçlerin tepkisini çekecek şekilde Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'da askerî varlık tesis etmiştir(<http://www.usgam.com/tr/>, 11.02.2013). Ayrıca İran'ın bölgede güç kazanmaması için çaba sarf ediyormuş gibi görünmektedir.

ABD'yi Türkistan'da en büyük rakibi olarak gören Rusya ise Çin ile yakınlaşma yoluna gitmiştir. Şangay İşbirliği Örgütü ve AEİÖ zemininde gerçekleşen bu yakınlaşma bölgedeki Türk devletleri ile ilişkileri açısından önem arz etmektedir. Bölgenin istikrarının ve güvenliğinin sağlanması, ekonomik anlamda işbirliği ve ikili ilişkilerin kurulmasını gerektirmektedir. Bu nedenle 1997 yılında ilk kez Asya-Pasifik ülkelerinin güvenliğini koruma altına alma fikrini ortaya atan ASEAN Bölgesel Forumu Güven Artırıcı Önlemler Konferansı düzenlenmiştir. Aynı dönemde Rusya ve Çin arasında imzalanan "Çok Kutuplu bir Dünyanın ve Yeni bir Uluslararası Düzenin Kurulmasına İlişkin Ortak Deklarasyon" da bölge istikrarı için atılan adımlar arasındadır. ABD'nin bölgeye askeri ve mali yardımlarını artırarak Türk Cumhuriyetleri ile siyasî ilişkilerini geliştirmesi zamanla Rusya'yı rahatsız etmiştir. Rusya, Orta Asya'daki doğalgaz ve petrol sevkiyatının denetimini sürdürürebilmek için Avrasya Gaz Birliği'ni ve Gümrük Birliği'ni kurmayı önermiş; kuzey-güney doğrultusundaki güzergâhın değiştirilmemesi konusunda Orta Asya ülkelerine baskı yapmıştır. 2002 yılında kurulan Ortak Güvenlik Antlaşması Örgütü çerçevesinde Rus, Kazak, Kırgız ve Tacik askerlerden oluşan 5,000 kişilik bir acil müdahale gücü oluşturulmuş, Kırgızistan'da Kant Üssü elde edilmiştir. Rusya ayrıca Batı'nın hamlesine karşılık alternatif boru hattı projeleri oluşturmaya çalışmaktadır(<http://www.21yyte.org/tr/>, 11.02.2013).

İran'ın Türkistan politikalarındaki temel belirleyici etkenin, ABD'nin ve Türkiye'nin bölgede etkinlik kazanması endişesi olduğu söylenebilir. İran bu nedenle Rusya'ya yakınlaşmakta ve bu ülkeyle paralel politikalar geliştirmeye özen göstermektedir(<http://www.anlayis.net/>, 11.02.2013). "İran'ın Orta Asya'nın bağımsızlığının yeni elde etmiş cumhuriyetlerine karşı olan dış politikası tutucu ve tedbirli bir tavırdan, açık

denizlere çıkışları olmayan bu ülkelerin doğalgaz ve petrollerini dünya pazarlarına ulaştırılmasında köprü olmak gibi daha iddialı ve pragmatik bir yaklaşıma kaymıştır.”(<http://www.2023.gen.tr>, 11.02.2013) İran’ın bölge devletleri üzerine takip ettiği politikalar ekonomik temelde olup ideolojiden arınmış, devlet çıkarlarına dayalı bir durum arz etmektedir. Hidrokarbon nakliyatında transit yolunun kendisinden geçmesini istemektedir. İran da Türkiye gibi bölgedeki hidrokarbon için uygun bir pazar konumundadır. Bu anlamda ülkeleri kendine bağımlı kılmaya çalışmakta ve boru hatlarının ülkeden geçmesini istemektedir. İran’ın, bölgede başta ABD ve daha sonra Türkiye’yi tehdit olarak gördüğü ve özellikle ABD’ye karşı tek başına mücadele edemediği için çekişme halinde olsa da, stratejik ortağı haline gelen Rusya’nın bölgede hâkim olmasını istediği söylenilebilir.

Şimdiye kadar sözü edilen AB ve dünyanın yeni ilgi odağı haline gelen Türkistan coğrafyası üzerinde belirtilen devletlerin izlediği politikalarından anlaşılacağı üzere küreselleşmeyi yaşayan dünyada bölgesel entegrasyonlar giderek artmaktadır. Bu durumun Türkiye’nin etkisini hissettirecek yeni politik ve ekonomik açılımlar gerçekleştirmesini ve Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik, kültürel, askerî alanda işbirliğine gitmesini zorunlu hale getirdiği görülmektedir. Türkiye’nin sahip olduğu devlet tecrübesi nedeniyle önderlik etmesinin uygun olduğu düşünülen Türk Birliği’nin, AB’de olduğu gibi ilk önce ekonomik birlik sürecini tamamlamasının ve bu sürecin daha sonra geçilecek siyasal alana temel oluşturmasının yerinde olacağı kanaati taşınmaktadır.

Her ne kadar Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından bu yana istenilen gelişme gösterilememiş gibi görünse de çeşitli alanlarda çalışmalar yapılmıştır. İşbirliğini sağlamada faydalı olan adımların geliştirilmesi ve eksikliklerin belirlenmesi açısından SSCB’nin dağılmasından bu yana Türkiye ile diğer Türk devletleri arasındaki ekonomik, kültürel, askerî ve dilsel faaliyetler hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

3.1. Ekonomi Alanında Yapılan Çalışmalar

1991’de bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan Türk Cumhuriyetleri kurumsal altyapıları yetersiz olduğundan Rusya’ya bağımlı kalmışlardır. Ticarî ilişkileri genelde BDT ülkeleri ile olmuştur. Bağımsızlıklarının ardından yirmi yılı aşkın süre geçse de Türk Cumhuriyetleriyle olan ilişkilerimiz istenilen seviyede değildir. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında çeşitli alanlarda ilişkileri ve işbirliğini düzenleyen yüzlerce anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaların bir kısmının kâğıt üzerinde kalması, beklenen başarıya ulaşamamasında önemli bir neden olarak görülmektedir.

Belirttiğimiz bu anlaşmalarla, ülke ekonomilerinin güçlendirilmesi, sosyal yapılarının iyileştirilmesi, bağımsızlıklarının ve uluslararası toplumla bütünleşmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından ticarî ve ekonomik işbirliği anlaşmaları, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları, çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmaları imzalanmıştır. Türkiye, İran, Pakistan arasında bölgesel ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla 1964 yılında kurulmuş olan Kalkınma Bölgesel İşbirliği (RCD) Teşkilatı, şekil ve içerik değişiklikleri yapılarak, 1985’te Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) adını almıştır. 1992 yılında Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan’ın katılımlarıyla on üyeli bir örgüt haline gelmiştir. ECO, orta vadede üye ülkeler arasındaki işbirliğinin gerçekleştirilmesine yönelik öncelikli hedefler olarak seçtiği ticaret, ulaştırma, haberleşme ve enerji sektörlerine ağırlık verilmesi stratejisini benimsemiştir(Alagöz ve diğerleri, 2004: 70-71).

Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerimizin düzenli ve verimli şekilde yürütülebilmesi için oluşturulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı(KEİ) 1992 yılında resmen kurulmuştur. Teşkilât ile ilgili çalışmalar 1990 yılında başlamış, değişik ülkelerde yapılan toplantılarla konu olgunlaştırılmıştır. KEİ Zirve deklarasyonu, 25 Haziran 1992 günü İstanbul’da yapılan Zirve Toplantısı ile Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Ukrayna’nın devlet veya hükümet

başkanlarınca imzalanarak resmen yürürlüğe girmiştir (<http://makdis.pamukkaleedu.tr/mak5htm>, 15.02.2013). Türkiye'nin bölge ülkelerine Türk Eximbank aracılığıyla açtığı kredilerin toplamı 1 milyar ABD doları civarındadır. Ayrıca, Türk Cumhuriyetlerine teknik yardımda bulunmak üzere Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) kurulmuştur.

Günümüzde Türkiye ile diğer Türk devletleri arasındaki ticarî ilişkinin hangi seviyede olduğunun anlaşılabilmesi adına ithalat ve ihracat değerlerinden kısaca bahsetmek istiyoruz. Ülkemizin bölgedeki Türk devletleri içerisinde genel olarak bakıldığında en yakın ilişkide olduğu ülke Azerbaycan olarak görülmektedir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinde üç önemli unsur "Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattıdır." (Ersungur ve diğerleri, 2007: 291). 2006 verilerine göre Azerbaycan 695 milyon dolar (0,8 oran) ihracat miktarı ile yirmi sekizinci sırada bulunmaktadır. Belirtilen yılda, Türkiye'nin ithalat yaptığı otuz ülke arasında ise Azerbaycan bulunmamaktadır. 2012 yılına gelindiğinde bu ülke ile ihracatımız 2.597.108,23 dolar (<http://www.tim.org.tr>, 15.02.2013) seviyesine ulaşmıştır.

BDT ülkeleri arasında son yıllarda en iyi ekonomik performans gösteren ülke Kazakistan olmuştur (DEİK, 2007: 5-12). Ekonomisi büyük oranda petrol ve doğalgaza dayalı olan Kazakistan ile Türkiye'nin ekonomik potansiyelleri göz önünde tutulduğunda iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin düşük olduğu görülür. Türkiye'nin 2006 verilerine bakıldığında, Kazakistan 697 milyon Dolar (%0,8 oran) ihracat miktarı ile yirmi yedinci sırada bulunmaktadır. 2012 yılında ise bu miktar "1.061.436,40 dolar" (<http://www.tim.org.tr>, 15.02.2013) olmuştur. Yıllar içerisinde Kazakistan'a ihracat oranı artsa da genel ihracattaki payında önemli bir değişiklik olmamıştır. İthalat oranı ise ihracattan daha düşük seviyededir. İki ülke arasındaki ticarî-ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in talimatı ve büyükelçiliğimizin inisiyatifi ile Kazakistan'da Türk sanayicilerinin katılımıyla Ortak Kazak-Türk Organize Sanayi Bölgelerinin kurulması çalışmaları başlamıştır.

Kırgızistan diğer Türk Cumhuriyetlerinin aksine petrol ve doğal gaz açısından fakir olup enerji konusunda daha çok su kaynaklarına dayalı bir potansiyele sahiptir (DEİK, 2006: 2-11). Türkiye'ye coğrafî olarak en uzak Türk Cumhuriyeti olan Kırgızistan'la ekonomik ilişkiler başlangıçta oldukça sınırlı kalmıştır. Türkiye 2006'da bu ülkeyle "136,13 milyon dolar ihracat, 27,39 milyon dolar ithalat" (Ersungur ve diğerleri, 2007: 299) gerçekleştirmiştir. "Türkiye Kanada, Çin ve Rusya ile birlikte Kırgızistan'daki en büyük yatırımcı ülkeler arasında yer almaktadır. Türk müteahhitlerin üstlendiği inşaat projelerinin toplam değeri yaklaşık 200 milyon dolardır." (Çankaya, 2004: 128)

Özbekistan'ın diğer Türk devletlerine göre dışarıya yönelmesi daha yavaş olmuştur. Türkiye ile ticareti istikrarsız ve dalgalı şekilde gelişmiştir. Türkiye'nin genel ihracat oranı binde 3, ithalat oranı ise binde 1-2 seviyesinde kalmıştır. Özbekistan'la 2012 yılı ihracatımız "446.109,66 dolardır." (www.tim.org.tr, 15.02.2013) Türkiye ile Özbekistan arsında ticarî ilişkileri olumsuz etkileyen iki unsur olduğu belirtilmektedir. Bunlardan birincisi vize, ikincisi ise döviz sisteminden kaynaklanan dönüştürme sorunudur. Özellikle acele bir işlem yapılmak istendiğinde vize konusunda Türk iş adamları zarar görmektedir. Özbekistan'da bankacılık sistemin çok gelişmemiş olması da diğer sorunlar arasındadır (Ersungur ve diğerleri, 2007:304).

Sovyetler Birliğinin en fakir ekonomilerinden biri olan Türkmenistan, pamuk ve doğalgaz üretiminin artmasıyla hızlı bir büyüme kaydetmiştir. Ülkenin, Rusya'dan sonra en büyük doğalgaz rezervlerine sahip olduğu bilinmektedir. Bağımsızlıktan sonra ülkeye 8 milyar dolarlık yabancı yatırım girmiş olup, bunun 4,5 milyar dolarlık kısmı Türk şirketlerince gerçekleştirilmiştir. Resmi rakamlara göre Türkmenistan'da üç yüz 'ün üzerinde kayıtlı Türk sermayeli firma vardır (www.usak.com, 11.02.2013). Türkmenistan'la 2006'da ihracatımız 218,33 milyon dolar; ithalatımız ise 188,06 Dolardır. 2012 yılında ise ihracatımız 1.487.489,14 dolara yükselmiştir (<http://www.tim.org.tr>, 15.02.2013)

Türkiye dışındaki diğer ülkelerin aralarındaki ticarî ilişkiler hakkında fikir edinmek açısından Azerbaycan'ın Türk cumhuriyetleri ile ithalat ve ihracat rakamları da verilmek istenmektedir. Azerbaycan'ın 2011 ihracatı, Kazakistan'la 58,282 milyon, Kırgızistan'la 21,151 milyon, Özbekistan'la 21,882 milyon, Türkmenistan'la 43,922 milyon dolardır. İthalatı ise Kazakistan'la 217,308 milyon, Kırgızistan'la 0,923 milyon, Özbekistan'la 50,555 milyon Türkmenistan'la ise 12,924 milyon dolardır (<http://www.stat.gov.az>, 16.02.2013). BDT'nin diğer üyeleri olan Ukrayna ve özellikle Rusya ile karşılaştırıldığında Azerbaycan'ın Türk Cumhuriyetleri ile ticarî ilişkilerinin daha az olduğu anlaşılmaktadır.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile kurulan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), coğrafi olarak diğer Türk Cumhuriyetlerinden farklı bir konuma sahiptir. Bilindiği üzere KKTC, sadece Türkiye tarafından hukuken tanınmakta; diğer ülkeler tarafından siyasî ve ekonomik izolasyona maruz bırakılmaktadır. KKTC ile Türkiye arasında 1998 yılında imzalanan, "İki Ülke Arasındaki Ticari İlişkilerin Düzenlenmesi Hakkında Uygulama Anlaşması'nın 10. maddesi çerçevesinde yapılan toplantılar, iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için alınacak tedbirlerin tespiti amacıyla kurulan ortak komite tarafından düzenlenmektedir. Ayrıca 2010 yılında iki ülke arasında "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Yatırım Danışma Konseyi Toplantısı'nın ilki gerçekleştirilmiştir. İlk yılda iki kez daha sonra yılda bir kez toplanması kararlaştırılan konsey toplantısı sonunda yatırım, iş yapma ortamının iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur. "1974-2002 yılları arasında Türkiye'nin KKTC'ye yaptığı yardımların yıllık ortalaması 80 milyon ABD dolarıdır. Bu yardımlar 2002-2006 döneminde ortalama 360 milyon ABD dolarını aşmıştır. "KKTC'yi Yeniden Yapılandırma ve Ekonomik Alanda Kalkındırma Programı" ile KKTC ekonomisi yıllık ortalama % 11 oranında büyüme rakamına ulaşmış ve KKTC ekonomisinin toplam büyümesi % 50'yi aşmıştır."(<http://www.turksam.org/gencbakis/a2230.html> Erişim: 11.02.2013) KKTC ile ihracatımız 2012 yılında, 972.388,67 dolara(<http://www.tim.org.tr>, 15.02.2013) ulaşmıştır.

3.2. Eğitim ve Kültür Alanında Yapılan Çalışmalar

Türkiye ile diğer Türk Cumhuriyetleri arasında kültürel ilişkilerde EİT, KEİT, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), Diyanet İşleri Başkanlığı, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) gibi resmî kuruluşlar önemli rol oynamaktadır. Kurum ve kuruluşlar arasında konu ile ilgili işbirliği çalışma planları yapılırsa da genel duruma bakıldığında, bunların büyük bir kısmının uygulanmamakta olduğu, faaliyetlerde Türkiye'nin yalnız bırakıldığı izlenimi oluşmaktadır. Her ülkenin fikir ve icraatlarıyla eşit ölçüde katkıda bulunmaması nedeniyle ülkeler arasında yeterli uyum ve yakınlaşmanın sağlanamadığını düşünülmektedir. Belirtilen kuruluşların bazıları hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Milli Eğitim Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Türk Cumhuriyetleri ve Balkan Ülkeleri Grup Başkanlığı tarafından çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. İlgili birimin görevleri "Türk Cumhuriyetleri, Balkan Ülkeleri ile Akarba Topluluklarının burslarla ilgili iş ve işlemlerini, Türkçe ve Türk kültürünün yaygınlaştırma faaliyetlerini, eğitim öğretim faaliyetlerini yürütmek, kültürel yayınlar, öğretim materyalleri ve ders kitabı desteği sağlamak, sosyal ve kültürel faaliyetleri planlamak, uygulamak ve desteklemektir."(<http://abdigm.meb.gov.tr>, Erişim Tarihi: 12.02.2013)

EİT-ECO kapsamında üye ülkeler tarafından EİT Eğitim Enstitüsü'nün Ankara'da kurulması kararlaştırılmış olup EİT Eğitim Enstitüsü Tüzüğü, 11 Mayıs 1998 tarihinde imzalanmıştır. EİT Eğitim Enstitüsü'nün amaçları; "üye ülkelerde eğitimin her düzeyindeki eğitim kurumları için program geliştirilmesini ve bu alandaki projeleri, bölge dillerinin öğretimini, çağdaş eğitim teknolojilerinin yaygınlaştırılmasını, eğitim kurumları arasındaki işbirliğini, bilim adamı-akademisyen-öğretmen ve öğrenci değişim programlarını, hizmet içi eğitimi, eğitim alanındaki konferans-seminer-kongre ve toplantıları, tarih, edebiyat ve coğrafya öğretiminde işbirliğini, yaygın eğitimi desteklemek ve burs havuzu oluşturulması ile bilim

adamlarına ödüller verilmesini sağlamak”(<http://abdigm.meb.gov.tr>, 12.02.2013) şeklinde özetlenebilir.

Türkiye'nin inisiyatifiyle, 25 Haziran 1992 tarihinde kurulan KEİT bünyesinde eğitim ve bilim çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmalar 2004 yılından itibaren ivme kazanmıştır. Karadeniz Ekonomik İş Birliği Teşkilâtı Eğitim Bakanları 2. Toplantısı ise 29 Eylül 2005 tarihinde Atina'da yapılmıştır. Söz konusu toplantı sonunda; eğitimde genel iş birliği kapsamında orta öğretim ile meslekî eğitim ve yaygın eğitim alanlarında ortak çalışma hususlarına da yer verilmekle birlikte orta vadede yükseköğretim alanında iş birliğine önem ve öncelik verilmesi benimsenmiştir. Bu doğrultuda önümüzdeki yıllarda Avrupa'da yükseköğretim alanında çok kapsamlı iş birliği ve sistemlerin uyumunu öngören Bolonya Deklârasyonu hedeflerine KEİT ülkelerinde de ulaşılmasını öngören "KEİT Üye Ülkeleri Eğitim Bakanları Yüksek Öğretim ve Üniversite Araştırması Alanlarında İş Birliği Deklârasyonu" yayınlanmıştır. Yükseköğretim ağırlıklı söz konusu çalışmalara, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nın uygun görüşü kapsamında Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü tarafından katkı ve katılım sağlanmaktadır. (<http://abdigm.meb.gov.tr>, 12.02.2013)

1993'te Kafkasya ve Türkistan'a yönelik programların yer aldığı TRT-AVRASYA kanalı yayına başlamıştır. TRT'nin yurtdışına yönelik kültür ve haber içerikli kanalı TRT-Türk, 31 Ocak 2001 tarihinde kurulmuş, 21 Mart 2009'da frekanslarını Türkistan, Kafkasya ve Balkanlarda Türk dillerini konuşan topluluklara hitap eden TRT-Avaz'a bırakmıştır. Bu kanalda Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Türkmen Türkçesi ile programlar ve Türk yapımı diziler yayınlanmaktadır. Belirttiğimiz resmî kuruluşların yanında Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü(TKAE), Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı, Türk Dünyası Araştırma Vakfı ve Türk tarihî mirasını, kültürel değerleri araştırıp ortaya çıkarmak amacıyla kurulan Türk Kültürü ve Sanatları Ortak Konseyi de Türk devletleri arasındaki kültürel ilişkilerde etkili olmaktadır.

TKAE, 20 Ekim 1961 tarihinde kurulmuştur. Enstitünün amacı Türk dünyasını bir bütün olarak ele almak; Türklerin dili, edebiyatı, coğrafyası, etnolojisi, sanatı, folkloru, jeopolitiğini araştırmak, sosyal ve ekonomik durumlarını incelemek, elde edilen sonuçları konferanslar ve yayın yoluyla kamuoyuna tanıtmaktır(<http://www.turkkulturu.org.tr>, 13.02.2013). Enstitü tarafından belirtilen amaçlara yönelik birçok eser yayınlanmıştır. Kuruluşundan bu yana aralıksız çıkan Türk Kültürü (Türk Kültürü Türk Kültürü Araştırmaları) Dergisi Enstitünün en önemli faaliyetlerindedir.

TÜRKSOY, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanları tarafından 12.7.1993'te Almatı'da imzalanan Anlaşma ile kurulmuştur. Türk dili konuşan ülkelerin kültür ve sanat alanlarında işbirliğini sağlayan UNESCO benzeri Uluslararası bir kuruluştur. Kuruluşun amacı Türk kökenli ve Türk Dili konuşan Türk devletleri ve halklarının birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlamak ve Türk Dili konuşan devlet ve halklarının kültür ve sanatının korunması, yeniden canlandırılması ve gelişmesi yönünde faaliyette bulunmaktadır. Kuruluş tarafından, TÜRKSOY Dergisi ve çeşitli kitaplar yayınlanmakta; ressamlar buluşması, konferans ve sempozyumlar düzenlenmektedir.

Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'nin dokuzuncusu 2-3 Ekim 2009 günlerinde Nahçıvan'da yapılmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev ile Türkmenistan Devlet Başkan Yardımcısı Hıdır Saparliyev'in katıldığı Zirve'de Ekim 2009 günü atılan tarihî imzalarla "Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyinin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması" kabul edilmiştir. Anlaşmada Türk soylu halklar arasındaki tarihî bağlar, ortak dil, kültür ve gelenekler vurgulanmakta; uluslararası barış ve güvenlik, iyi komşuluk ve dostane ilişkilerin kurulmasının amaçlandığı belirtilmiştir.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki eğitim ile ilgili ilk uygulama 1990'lı yıllardan itibaren başlatılan "Büyük Öğrenci Projesi"dir. Bu ülkelerden Türkiye'ye gelen

öğrencilerin Türkiye Türkçesi öğrenmelerini sağlama faaliyetleri olmuştur. Bu amaçla öğrenciler Türkçe Eğitim Merkezlerinde (TÖMER) Türkçe dil becerilerini geliştirdikten sonra üniversitelerdeki eğitim programlarına yerleştirilmişlerdir. “Büyük Öğrenci Projesi çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti makamlarınca yükseköğretim için tahsis edilen burs miktarı 36317’e ulaşmış; 2006-2007 öğretim yılı da dâhil olmak üzere 25840’a yakın burs kullanılmıştır. 2006 yılı itibarıyla mezun olan öğrenci sayısı 6586 civarındadır. Öğrenimlerini tamamlamadan ülkelerine dönen öğrencilerin miktarı ise 13003’tür(Özkan, 2003: 141-150). 2011-2012 Akademik yılında Türk devletlerinden gelip ülkemizde öğrenim gören öğrenci sayısı ise; “Azerbaycan 4267, Kazakistan 810, Kırgızistan 748, KKTC 3828, Özbekistan 210, Türkmenistan 4110” (<http://osym.gov.tr>, 15.02.2013) öğrenci olmak üzere toplam 13973 kişidir.

1991 yılında Kazakistan'ın Türkistan şehrinde kurulan Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesinin toplam öğrenci sayısı 9.430'dur. Bunların 503'ü T.C. vatandaşıdır. 30.9.1995 tarihinde ise Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan'ın Bişkek şehrinde kurulmuş ve faaliyetlerini bu şehirde sürdürmektedir. Toplam öğrenci sayısı 1185'dir. Bu öğrencilerin 325'i T.C. vatandaşıdır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Kırgızistan'a 1-2 Şubat 2011 tarihlerinde ziyaret gerçekleştirmiş, görüşmelerde varılan mutabakat çerçevesinde bir “Vize Muafiyeti Anlaşması” ile “Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi'nin İşleyiş Esaslarına Dair Anlaşma” imzalanmıştır. Kazakistan'da kurulan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nin dört ayrı şehirdeki yerleşkesinde, yaklaşık 31.000 öğrenci öğrenim görmektedir(Kavak ve Bastan, 2001: 95). Bu iki devlet üniversitesinin dışında, Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarında, başta Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı ve Türkiye Diyanet Vakfı olmak üzere çeşitli dernek ve işletmeler tarafından açılmış yükseköğretim kurumları bulunmaktadır.

3.3. Askerî Alanda Yapılan Çalışmalar

Türk dünyasında işbirliği sağlama konusunda askerî, sosyo-kültürel, ekonomik ve dilsel anlamda bazı adımlar atılmıştır. NATO'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SCBB)'nin dağılmasıyla siyasî ve askerî değişim ve dönüşümler yaşanmış; kuruluş ile Varşova Paktı ülkeleri arasında işbirliği geliştirilmeye başlanmıştır. İşbirliğine gidilen ülkelerden birisi de Azerbaycan'dır. Konu ile ilgili ilk adım Azerbaycan'ın 1992'de Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne üye olmasıyla atılmış; 2005 yılında ise Azerbaycan, Bireysel Ortaklık Programına katılmıştır. Bu çerçevede Türkiye ile Azerbaycan arasında hem NATO kapsamında hem de ikili askerî ilişkilerde gelişmeler yaşanmıştır. Bölge barışının sağlanmasında önemli olan bu ikili ilişki doğrultusunda Türkiye, Azerbaycan'a savunma sanayinin gelişmesi, askerî personel yetiştirilmesi konusunda yardım etmektedir(Askerzade, 2009: 4).

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki resmi ilişkilerde askeri boyutun dile getirilmesi ilk kez 25 Ocak 1992'de Ankara'ya gelen Azerbaycan Devlet Başkanı Ayaz Muttalibov'un basın toplantısında bir soruya verdiği cevapla gerçekleşmiştir. Muttalibov, acilen Azerbaycan'ı savunmak üzere ordu kurmaları gerektiğini belirterek, bu konuda Türk yetkililerle görüştüğünü ve Türkiye'nin bu konuda yardımcı olacağını belirtmiştir. Fakat bu demec gerçeğe dönüşmemiştir(<http://www.1news.com.tr>, 11.01.2013) Azerbaycan ile askerî işbirliği konusunda ilk somut gelişmeler Ebulfez Elçibey döneminde yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye'den emekli subaylar Azerbaycan'a giderek ordunun eğitilmesine yardımcı olmuşlardır. Haydar Aliyev döneminde de iki ülke arasında askerî işbirliği sürmüş, 10 Haziran 1996 tarihinde Ankara'da “Askerî Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır(Bulut, 2007: 195). İki ülke arasında yapılan askeri anlaşmalara “Azerbaycan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığına Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı tarafından maliye yardımı yapılmasına ilişkin protokol”, “Kosova Türk Taburu Görev Kuvvetleri bünyesinde Kosova'ya gidecek Azerbaycan birliğinin çalışmalarına ilişkin anlaşma” “Azerbaycan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı Askeri Birimlerinin Eğitim Okullarının oluşturulmasına ilişkin protokol” örnek gösterilebilir. Türk Silahlı Kuvvetleri, Azerbaycan'ın NATO'ya uyumunu sağlamak amacıyla müşavirlik ve eğitim hizmetleri sunmakta; günümüzde hâlâ Türkiye'nin Askerî Liseleri, Harp Okulları ve Harp Akademilerinde Azerbaycan vatandaşı

subaylar eğitim görmektedirler. Kafkasya'da Türkiye'nin doğal müttefiki olan Azerbaycan ile siyasal, ekonomik, askeri ilişkilerinin yanında dil, din, kültür ortaklığı, ilişkilere daha sağlam bir temel oluşturmaktadır(Askerzade, 2009: 4-5).

2010 yılında, Türkiye'nin Kazakistan Büyükelçisi Lale Ülker'i kabul eden Kazakistan Savunma Bakanı Adil Caksıbekov, yüz doksan Kazak gencinin, Kazakistan Silahlı Kuvvetleri'nde subay olmak üzere Türkiye'de, Türk subayları tarafından eğitildiğini, 'Kazakistan'daki Spassk askeri eğitim merkezinde de yaklaşık beş yüz Kazak askeri Türk subayları tarafından eğitimden geçirildiğini belirtmiştir(<http://gundem.bugun.com.tr>, 11.01.2013). 2012'nin Mayıs ayında Kazakistan-Türkiye İş Forumu'nda imzalanan anlaşma kapsamında Kazakistan'da, zırhlı araçların atış kontrol sistemlerinin modernizasyonu, helikopter aviyonik sistemlerinin modernizasyonu ve haberleşme cihaz ve sistemlerinin üretimi yapılacağı söylenmiştir.

Türk dünyasında askerî alanda meydana gelen önemli bir gelişme de Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilâtının kurulmasına yönelik çalışmalardır. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Moğolistan arasında, 8 Haziran 2011 tarihinde Ankara'da ilgili kolluk teşkilâtlarının komutanları arasında Niyet Beyanı imzalanmıştır(<http://www.tsk.tr>, 11.01.2013). Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necdet Özel'in, Jandarma Genel Komutanı iken temelini attığı teşkilâtın ilk toplantısı 2013 yılının Ocak ayında Bakü'de yapılmıştır. Toplantıya Türkiye adına Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Bekir Kalyoncu, Azerbaycan İç Ordular Komutanı Tümgeneral Zakir Hasanov ve Kırgızistan Jandarma Genel Komutanı Albay Sovetbek Arbayev katılmıştır(<http://zaman-online.de>, 11.02.2013). Toplantıda Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilâtının kuruluşu resmen ilân edilmiştir.

3.4. Dil Alanında Yapılan Çalışmalar

Türk dil birliğini sağlamak için yapılan çalışmalara geçmeden önce Rusların Türkistan ve Kafkasya'da yürüttüğü politikardan kısaca bahsetmenin gerekli olduğu düşünülmektedir. Ruslar, 16. yüzyıldan itibaren Türk topluluklarını hâkimiyetleri altına almaya başlamışlardır. Bu faaliyetleri ilk olarak Tatarlar üzerinde görülmüş, 20. yüzyıla gelindiğinde ise Türk topluluklarının büyük bir kısmına hâkim olmuşlardır. Rusların Kafkasya'yı işgalinde Ermeni ve Gürcülerin önemli rolleri olmuştur. 1882'den itibaren Kazakistan'a girmeye başlayan Ruslar, 1884 yılında Merv şehrini alarak Türkmenistan'ı işgal etmişler, 1895'te Pamir bölgesini alarak bugünkü Türkistan sınırını belirlemişlerdir. Hâkimiyetleri altına aldıkları bölgelerde çeşitli sömürge metotları izlemişlerdir. Rus sömürgecilik politikasının işgal üzerine kurulduğu söylenilebilir. Sürece bakıldığında ilk önce askerî işgalin gerçekleştiği daha sonra silah zoruyla kültürel ve dinî propaganda yapıldığı görülmektedir. Rusya'nın benimsediği sömürgecilik politikasında işgal edilen bölgelerdeki insanları sürgün etme, onları önemsememe anlayışı bulunmaktadır. Ruslar, sömürgecilik politikasını Batı'dan almış olsa da bunu kendi yapısına uygun hale getirmiştir. Sömürgeci politikalarına karşı koyan her hareketi Pan-İslamizm ya da Pan-Türkizm olarak nitelendirerek mağdur milletleri dünya kamuoyunda suçlu duruma düşürmeye çalışmış, ülkelerini sömürgeci kurtarmaya çalışan insanları emperyalist gayeleri olan milletler olarak göstermiştir(Demir, 1998: 38-43). Bölgede yaşayan toplumlar için sahte tarihler oluşturulmaya, aynı etnik kökenden Türk kavimleri olan Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmenler farklı milletler haline getirilmeye çalışılmıştır. Türkistan kavimlerinin devlet kurmayı bilmedikleri söylenmiş, emir ve hanlarını kötüleyici ifadeler kullanılmış, böylelikle Türkistanlılarda aşağılık kompleksi oluşturulmak istenmiştir. Bazı uygulamalardan da anlaşılacağı üzere, Rusya'nın bölme siyaseti, 1950'li yıllardan sonra yeni cumhuriyetlerin liderlerine devredilmiş gibi görünmektedir(Karakaş, 1997: 162-164).

Rusya, Müslüman Türkleri eğitim yoluyla Ruslaştırma gayretleri içerisinde bulunmuştur. Türk lehçeleri üzerine çalışan Papaz Profesör Nikolay İlminskiy, Rusya idaresinde yaşayan ve Rus olmayan milletleri Ruslaştırmanın tek yolunun, onlara Rus dilinin ve Hristiyanlığın öğretilmesi olduğunu savunmuştur. İlminskiy, Türk toplulukları arasında bir öğretmen ve bir Ortodoks papazı olarak çalışmıştır. Türk topluluklarının ayrı lehçeler

kullandığı bilen İlminskiy Rus alfabesini Türk lehçelerinde kullanarak Rus kültürünü ve Hristiyanlığı Müslümanlara öğretmeye gayret ettiği anlaşılmaktadır. Zaman içerisinde Çar hükümetinin desteğini alan profesör, 25 Mayıs 1976'da Rus alfabesinin Müslüman Türklerin kullandığı ayrı lehçelere uygulanmasını teklif etmiş, hatta müşterek bir Türk-Tatar dili yerine, her bir boy için boy şivesinin ana dil olarak kabul edilmesini istemiştir(Saray, 1987: 26-28).

Bolşevik ihtilâli sonrası 3 Aralık 1917'de Rusya Türklerine ve Müslümanlarına hitaben Stalin ve Lenin imzası taşıyan bir beyanname yayınlanmıştır. Burada, artık herkesin inanç ve âdetlerinde serbest olacağı, haklarının korunmasının Sovyetlerin himayesinde bulunduğu belirtilmiş, ihtilâle ve onun hükümetine destek istenmiştir. Ancak bu açıklamanın zaman kazanmak ve Türkleri tarafsız hale getirmek amacıyla yapıldığı kısa süre sonra anlaşılmıştır. Azerbaycan, Türkistan, İdil-Uygur Bölgesi, Başkurdistan, Kafkasya işgal edilmiş, beyannamede kullanılan "Türkistan" ifadesi 1925'ten sonra Sovyet Rusya'da basılan hiçbir haritada kullanılmamıştır(Engin, 1992: 30).

Rusların, Müslüman Türklerin kimliklerini kaybetmelerini amaçlayan girişimlerinin olduğu bir ortamda, ortak Türkçe oluşturmada ve Türkçenin yenileşmesinde en önemli isimlerden biri İsmail Bey Gaspıralı'dır. Osmanlı aydınları arasında, Tanzimat ile başlayan ve 1860 ve 1870'li yıllarda tartışmalara neden olan dil meselesi, ilk defa 1874'te İstanbul'a gelen Gaspıralı'nın dikkatini çekmiştir. Türklerin kültür alanında kalkınabilmeleri için Türkçenin millî dil olarak geliştirilmesi gerektiğini savunan İsmail Bey, Bahçesaray'a döndüğünde savunduğu bu yöntemi, yani sade ve basit bir dil kullanma yolunu, Kırım Türkçesinde denemiştir. Zaman içerisinde düşüncesini geliştiren Gaspıralı, tüm Türklerin anlayacağı bir Türkçe geliştirmenin daha uygun olacağı kanısına varmıştır. Ona göre, bu dil öyle bir dil olmalıdır ki, konuşulduğunda ve yazıldığında "İstanbul'daki hamal ve kayıkçı ile Doğu Türkistan'daki deve ve koyun çobanı da anlayabilmelidir"(Saray, 1987: 72).

Gaspıralı'nın tarif ettiği bu genel dil şöyle olmalıdır (Saray: 1987: 72):

- a) Yaşayan Türk lehçelerinin kaba olmayan hali, Osmanlı Türkçesinin en gelişmiş şekli olan İstanbul Türkçesine uydurularak kullanılmalı.
- b) Mümkün olduğunca yabancı dil ve kuralları dilden çıkarılmalı.
- c) Okuryazarlar tarafından anlaşılmayan Arapça ve Farsça tabirler dilden çıkarılmalıdır.

Ortak bir Türkçe için bu belirlemeleri yapan Gaspıralı, Rusların, Osmanlı Türklerine ve Türkistan Türklerine uyguladığı politikalara karşı duyarsız kalamamış, Türk milletini içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtarmanın çarelerini aramıştır. Hem Kırım'da hem de gezip gördüğü yerlerde edindiği tecrübeleri milleti ile paylaşıp onlarda millî bir uyanış sağlamak amacıyla yayınlar yapmak istediye de Ruslar buna izin vermemiştir. Bunun üzerine 1881 yılında Akmescid'de çıkarılmakta olan "Tavrida" gazetesinde Genç Molla takma adıyla yazmaya başlamıştır. Gaspıralı, yazılarının yasaklanmaması için üslubuna çok dikkat etmiştir(Toker, 2004: 33). Çar yönetiminin sebepsiz yere reddedilen müracaatlardan sonra ancak birkaç mahalli dergi çıkarmasına izin verilmiştir. Bu dergilerin başında 8 Mayıs 1881'de çıkardığı "Tonguç" ile 5 Ağustos 1882'de çıkardığı "Mirâd-ı Cedid" gelmektedir. Bu küçük yayınlar Gaspıralı'yı tatmin etmemiş, bir gazete çıkarmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Sonunda gazetenin yayınına, hem Türkçe hem de Rusça basılması şartıyla izin verilmiştir. İsmail Bey, 10 Nisan 1883'te kendisini ve "Dilde birlik, fikirde birlik, işte birlik" ülküsünü Türk-İslâm âleminde duyuracak olan "Tercüman Gazetesi"ni çıkarmaya başlamıştır(Saray, 1987: 24).

Gaspıralı, eğitimde yenilikler yapılması konusunda da Türk dünyasına önderlik etmiştir. Ona göre, Rusya yönetiminde yaşayan Türk topluluklarının kimliklerini korumaları için tek yol; dinî ve millî varlığı devam ettirmede yetersiz kalan eski usul eğitimi bırakmaktır(Devlet, 1988: 59). Gaspıralı'nın ideali, ortak bir dil ve edebiyata, Batı'nın teknolojisine dayanan eğitim anlayışıyla, tüm Türk halkları için ortak bir millî kimlik, yani modern Türk kimliği oluşturmaktır. O, tarif ettiği yeni eğitim metodu usul-i cedit ile Türk halklarının parçalanmalarına neden olduğunu düşündüğü feodal kimlik ve kültür anlayışının

yok olacağına inanmaktadır(Akpınar, 2008: 8). Onun savunduğu bu eğitim programına muhafazakâr Müslüman toplumdaki eleştiriler gelmiştir. Ancak, Gaspıralı eğitimde yenilik hareketinden vazgeçmemiş, bu yeniliğin ilkokuldan başlaması gerektiğini tespit ederek bu yönde girişimlerde bulunmuştur(Devlet, 1988: 59). Usul-i cedit hareketinin amacı, o güne kadar hece usulüne göre okumayı öğrenen ve bu konuda çok zaman harcayan okul çocuklarına yeni metotla okuma yazma öğretmektir. Böylelikle, Gaspıralı'nın eğitimde yenilik hareketi, Çarlık Rusya'nın yönetimi altındaki Türk toplulukları için eğitim ve kültür davası haline gelmiştir(Devlet, 1988: 67).

19. yüzyılda yaşanan siyasî ve kültürel olumsuzluklar sonucu ortaya çıkan Ceditçilik hareketi, Türkiye, Kırım, Kazan, Kafkasya ve Türkistan'da etkisini göstermiştir. Ceditçilerin amacının, halkı eğitmek ve millî birliği sağlamak olduğunu söyleyebiliriz. Onlar, Türk topluluklarının ayrı milletler haline getirilmelerini eleştirmeleri üzerine 1930'lu yıllarda Rusya devleti tarafından yok edilmeye başlanmışlardır. Ceditçiler, 1956 yılında aklanmışlar, onların haksız yere katledildikleri Rus devleti tarafından kabul edilmiştir(Karakaş, 1997: 18). Belirtilen dönemde yaşanan zorlukları, yazar ve şairlerin Türk dilinin ve kültürünün korunmasında oynadıkları rolü belirtmek açısından, bazı önemli isimlerden bahsetme ihtiyacı duyulmaktadır.

Türk dünyasının önemli isimlerinden biri, İsmail Gaspıralı'nın etkisinde kalmış ve Azerbaycan'ın tiyatrosunun ilk temsilcisi Hüseyin Cavid'tir. Şiir, piyes, mektup ve makaleleri bulunan Cavid, Türkiye'de öğrenim görmüş, eserlerini Türkiye Türkçesi ile yazmıştır. Bolşeviklerin, edebiyatı kontrol altında tutmak ve onun da bu ideolojiye destek vermesini istemeleri üzerine tepki göstermiş, kendi seçtiği konularda eserler yazmaya devam etmiştir. Savaş yıllarına ve Ermeni saldırılarına şahit olan Hüseyin Cavid'in, 1920 sonrası eserlerinde tarihi konulara ağırlık verdiği, Alparslan, Timur gibi Türk devlet adamlarını eserlerinde işlediği görülmektedir. Bunun yanında döneminin sosyal ve kültürel sorunlarına da değinmiştir. Azerbaycan Türklerinin medeniyetini, ilmini yükselterek halka bilinç kazandırmayı amaçlamış, Stalin döneminin başlamasıyla birçok Türk aydını gibi o da Pantürkizm ile suçlanarak "3 Ekim 1937" (Gedikli, 2008: 108) tarihinde Sibiryaya sürgün edilmiştir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev "Hüseyin Cavid, 20. yüzyılda Azerbaycan edebiyatının, medeniyetinin inkişaf etmesinde emsalsiz hizmetler göstermiştir. Hüseyin Cavid Azerbaycan halkını, onun medeniyetini, edebiyatını, ilmini yükseltilere kaldıran büyük şahsiyetlerden biridir. Hüseyin Cavid'in yarattığı eserler Azerbaycan halkının milli servetidir. Onlar bugün için, gelecek kuşaklar için ders kitabıdır."(<http://www.kardeskalemler.com>, 21.02.2013) diyerek onun, Türk milletinin kimliğini, varlığını korumasında ve kültürünü, tarihini geleceğe aktarmasındaki önemini vurgulamıştır. Bir milletin birliğini sağlamada milli değerlerini ve tarihini yansıtan edebi eserlerin; bunları kaleme alan yazar ve şairlerin etkili olduğunu çok iyi bilen Rus yönetimi, "Peygamber", "Topal Teymur", "Atilla", "Cingiz Han" gibi dramlarının ortaya çıkmasını engellemiştir.

Türkiye ile ilişkileri yakın olan ve Azerbaycan ile Türkiye arasındaki kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde önemli hizmetleri olan bir başka isim de Ahmet Cevat'tır. Azerbaycan millî marşının da yazarı olan Cevat, Türkiye'de öğrenim görmüş, Balkan Savaşlarında gönüllü olarak orduya katılmıştır. 1912-1913 yıllarında Azerbaycan'da Türk Ordusu için maddi yardımlar toplanırken, o da "Kafkas Gönüllüler Birliğine" yazılmıştır(Memmedli, 2008: 24-25). Türkleri bir bütün olarak gören Cevat, şiirlerin Türk dünyasının sevinç ve üzüntülerine yer vermiştir. "O, Kars Hey'eti'nin Gördüğü İşler, Acara Mektupları, Acara'da Dil, Lazlara Kömek, Sohum Yolundan, Rize ve Trabzon Felâketzedeleri, Batum Müslüman Birlik Cemiyetinden, Gürcü Matbuatı ve Acara gibi makalelerinde, mahallî Türk ahalisinin dünü, bugünü ve yarınıyla ilgili problemlere dokunmuş ve bu ağır günde bütün Müslümanları onların yardımına çağırmıştır."(Memmedli, 2008: 26). Onun, Şehitlere, Türk Ordusuna, Ey Asker, Çırpınırkı Karadeniz, Şehid Esir, Ben Bulmuşam, İstanbul, İngiliz ve Bismillah gibi şiirlerinde bölge halkının Türkiye'ye olan yakınlığı ve inancı görülmektedir. 1920 sonrasında Rusların Azerbaycan'ı işgaliyle zor günler başlamıştır. Birçok Türk aydını gibi o da yargılanmış ve 1937 yılında öldürülmüştür.

Azerbaycan'daki Rus işgali sonrasında Rusça ön plana çıkmış, Azerbaycan Türkçesi ikinci plana atılmıştır. Ana dilin önemini şiirlerinde ve makalelerinde dile getiren, baskılara rağmen mücadelesini sürdüren bir başka isim de Bahtiyar Vahapzade'dir. Ona göre, "Ana dilini bilmeyen bir insanın o millete ait olduğunu iddia etmeye hakkı yoktur. Dilini bilmeyen milli düşünce ve vatanperverlik bakımından onursuz olur." (Karaman, ?). Vahapzade de döneminin sanatçıları gibi tepki almamak için düşüncelerini eserlerinde farklı yöntemlerle anlatmaya çalışmıştır. 1959 yılında yazdığı "Gülistan" şiirinden dolayı sorgulanmıştır. Üniversitedeki görevinden uzaklaştırılmış ve kitabı toplatılmıştır. Bu dönemde zor günler geçiren şaire halk gizli gizli yardım etmiştir(Karaman, ?). Bir milletin varlığının dili ile mümkün olacağını savunan Vahapzade, Rusça eğitim veren okulları ve orada çalışan öğretmenleri de eleştirmiş, şiirlerin de bu konuya da yer vermiştir. 1989-1990 yıllarında öğretim müfredatında Rusça dersi kredisinin Türkçe dersinden fazla olmasında rahatsız olmuş, bu rahatsızlığı Milli Eğitim Bakanlığına bir mektupla bildirerek duruma tepkisiz kalmamıştır(Karaman, ?)

Stalin'in ölümünden sonra, yürütülen politikalar eleştirilebilmiş, 1950, 1960 ve 1970'li yıllarda yazılan millî anlayışa sahip eserler kaleme alınabilmiştir. Bu eserlerin en güzel örneklerini veren isimlerden birisi de Vahapzade olmuştur. Tüm Türklerin sevinçlerini, ümit ve üzüntülerini içten ve etkili bir şekilde eserlerinde işlemesi, Bahtiyar Vahapzade'nin sadece Azerbaycan'da değil tüm Türk topluluklarında sevilip tanınmasını sağlamıştır.

Ceditçilik hareketi Türkistan'da da gençler ve aydınlar arasında etkisini göstermiştir. Bu isimlerden biri 20. yüzyıl millî Özbek edebiyatının kurucularından Abdurauf Fıtrat'tır. Eğitim için Türkiye'ye gelen Fıtrat'ın dünya görüşü "Avrupalı emperyalist devletlerin istilacı siyasetine karşı mücadele düşüncesi, 1910'lu yıllarda İstanbul Darülfünunda eğitim görürken Yaş Türkler hareketinin etkisiyle ortaya çıkar ve buna göre şekillenir." (Avcı: 2006: 42). Fıtrat'ın makale ve şiirlerinde doğrudan konu ele alınırken, tiyatro eserlerindeki tiplerle Ceditçi yaşama şekilleri yansıtılmıştır. Onun, eserlerinde ve ilmî çalışmalarında kültürel mirasa önem vererek, geçmişin zengin edebî geleneklerine saygı duyduğu, milletin ve ülkesinin geleceği için büyük bir mücadele verdiği görülmektedir(Avcı, 2006: 43-44).

Bir Özbek olan ancak sadece Özbekleri değil, Türk milletin tümü için aynı duyguları besleyip mücadele eden bir başka sanatçı Rauf Parfi'dir. 1950'den sonra şiirleri yayınlanmaya başlayan Parfi, şiirlerinde çoğunlukla vatan sevgisi ve özgürlüğe yer vermiştir. Dönemin yönetimin baskıları nedeniyle düşüncelerini eserlerinde doğrudan ifade edememiş, yaşanan zulmü üstü kapalı bir şekilde dile getirebilmiştir. Bu dönemde diğer sanatçılar gibi onunda Lenin ağzından söylediği şiirleri vardır. Türk milletine yol gösteren sanatçıların baskı altına alınıp susturulduğunu şiirlerinde dile getirdiğini de "*Dilini tut, dedi muharrir/İyiliği bilmeyen ahmak./Affediniz lakin çok ağır/ Yalnız mide ile yaşamak.*" (Koraş, 2011: 340) gibi mısralarından anlamaktayız. Çağdaş Özbek şiirinin başarılı temsilcilerinden Parfi, bağımsızlık döneminden sonra da ülkesinde umduğu gibi bir ortam bulamamış, devlet başkanının kendisine verdiği "Halk Şairi" ödülünü, kendisi gibi düşünen arkadaşlarının hapiste olması gerekçesiyle kabul etmemiştir. Bu tutumu sonrasında çeşitli sıkıntılar yaşayan şair, 2005 yılında hayatını kaybetmiştir(Koraş, 2011: 322). Rauf Parfi'nin yaşadığı bu durum, Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazansalar bile toplumların dolaylı şekilde de olsa hâlâ çeşitli baskılar altında olduklarını düşündürmektedir.

SSCB'nin dağılmasıyla Türk Cumhuriyetlerinde ortak dil oluşturma fikri tekrar ortaya çıkmıştır. Hangi alfabenin kullanılması gerektiği konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Kiril, Latin, Arap hatta Orhun alfabesi kullanılmasını önerenler olmuştur. Ortak bir alfabenin oluşturulması düşüncesiyle 1991 yılının Kasım ayında Marmara Üniversitesinde "Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu" düzenlenmiştir. Sempozyuma Sovyetler Birliğinin farklı cumhuriyet ve bölgelerinden yirmi yedi kişi katılmıştır. Özbek, Kazak, Tatar, Azerî, Türkmen, Kırgız, Çuvaş, Başkurt, Uygur, Kırım Tatarı, Gagavuz ve Karaçay olmak üzere on iki Türk boyunun temsilcileri Sempozyumda hazır bulunmuştur. Sovyetler Birliğinden gelen katılımcılar Rusların Pan-Türkizm suçlamasında bulunacağı endişesi taşımışlardır. Ancak Türkiye'den gelen katılımcılar tarafından, Pan-Türkizmin esasının toprak bütünlüğüne

dayandığı, ne Türkiye'nin ne de diğer ülkelerin böyle bir iddiasının olmadığı, sadece alfabe birliğinin amaçlandığı vurgulanmıştır (Devlet, 1992: 47). Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumunda Telgat Bariyev, Feridun Celilov, Efresiyab Gemalmaz, Afat Gurbanov, Ebduali Kaydarov, Rafael Muhammetdinov ve Ahmet Temir'in Latin harfleri esasına dayanan projeleri incelenmiş ve bunlar üzerine tartışılmıştır. Sempozyum sonunda, Türk boylarında Latin harflerine dönme düşüncesi ve Latin alfabesinin Türk boylarının birbirini anlamasında ve kültür birliğinin sağlanmasında en önemli unsur olduğu oy birliği ile kabul edilmiştir. Latin alfabesindeki aynı harflerin aynı sesleri göstermesi görüşünde anlaşmaya varılmış ve esas alınması tavsiye edilen alfabe yayınlanmıştır(Devlet, 1992: 67).

Türk toplulukları arasındaki coğrafi ve siyasal ayrılıklar, Türkçe içerisinde farklı lehçeler oluşmasında temel oluşturmuştur. Bu farklılaşma araştırmacıların siyasal ve ideolojik yapılarına göre çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Birinci görüş Batı Türkleri, Özbek, Türkmen ve Azerî Türklerini birbirinden ayrı uluslar olarak göstermekte, kullandıkları Türkçeye de ayrı bir dil olarak bakmaktadır. İkinci görüş, bütün Türk topluluklarını tek bir ulus olarak kabul etmekte ve toplulukların dil farklılıklarını lehçe veya şive olarak isimlendirip "Türk dilleri" ifadesine karşı çıkmaktadır. Türk toplulukları ve kullandıkları dil nasıl adlandırılırsa adlandırılırsın yazı ve konuşma dillerinde, ses ve şekil bakımından farklılıklar meydana geldiği ortadadır(Sadoğlu, 2003: 47-48). Bu konuda, ortak bir kültür, tarih ve dil olduğundan belirtilen toplulukların tek bir milleti oluşturduğu; zaman içerisinde yaşanan coğrafi, siyasî ayrılığın dilsel anlamda bir uzaklaşmaya neden olup farklı lehçelerin meydana geldiği düşünülmektedir.

Türk halkları arasındaki dilsel farklılaşmanın bir nedeninin de farklı alfabe kullanımı olduğu görülmektedir. Rusların alfabe siyaseti, Rus işgali altında bulunan Türklerin Türkçelerini genel Türkçenin doğal gelişiminden ayırması, birbirlerine yabancılaşır hale getirmiştir. Kiril Alfabeti döneminde kullanılan Türkçe; dili, Latin Alfabeti döneminde kullanılan Türkçeden ve Arap Alfabeti kullanılan Türkçeden daha uzak ve yabancı hale getirmiştir. Türkçenin özüne yabancılaştırılmasıyla; Barabinler, Komasinler, Tofalar, Udageyler, Yukagirler, Şorlar gibi pek çok Türk aşiretinin dilleri, ait buldukları Türk boylarının dillerinden koparılmış, şiveleri Türkçeden başka her dile benzetilmiş ve Ruslaştırılmıştır(Tacamen, 2003: 80). Türk lehçelerinde seslerin tamamına yakınının ortak olmasına rağmen bu seslerin bazıları için farklı işaretler kullanılması, Rusların dayatmalarıyla Arap alfabesinin önce Latin alfabesiyle daha sonra yazılı anlaşmayı zorlaştıran Kiril harfleriyle değiştirilmesi; bölge dillerinin zaman içerisinde uyumsuz bir şekilde kelime hazinelerini genişletmesi, Türk halklarının dillerinin birbirlerinden uzaklaşmasına neden olmuştur(Açık, 2008: 6). Dildeki bu uzaklaşma ortak kültürü ve ortak kimliği de olumsuz etkilemiştir.

Kırımlı yazar Cengiz Dağcı, verdiği bir mülâkatta "Vatan, aslında dilden ibarettir."(Karakas, 2010: 81) ifadesini kullanmıştır. Bize bu düşüncenin haklılığını Rusların Türk topluluklarının dillerini ayırıştırma çabaları göstermektedir. Öyle ki çeşitli yollarla konuşma ve yazma dilleri farklılaştırılan Türklerin, zamanla vatanları da ayrılmıştır. Ruslar tarafından 1930'lu ve 1940'lı yıllarda devlet ideolojisine karşı gelen Türk aydınlarının tasfiye edildiği, tutuklandığı bir dönemde, sanatçıların eserlerinde vatan sevgisini, tüm coğrafyalardaki Türklerin sevinçlerini, üzüntülerini konu etmelerinin ve bunları halka aktarmalarının, her ne kadar yara almış olsa da Türk milletinin ortak kültürünün ve dilinin ayakta kalmasına katkı sağladığını söyleyebiliriz. Ülkelerin şair ve yazarlarının bir milletin ortak sesi olup onun var olmasında bu kadar etkili olduğu dikkate alındığında, günümüzde hedeflenen Türk birliğini sağlamada belirtilen bu faktörün göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Çok eski tarihlerden itibaren kimlik arayışı içerisinde giren Avrupa, özellikle 7. yüzyıldan itibaren İslamiyet'in yayılmaya başlamasıyla beraber Hristiyan kimlik altında birleşmeye başlamıştır. Öyle ki 15. yüzyılda Avrupa ile Hristiyanlık eş anlamlı olarak kullanılır olmuştur. Ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte para, bu devletleri karakterize eden ulusal

egemenliğin temel bir parçası haline gelmiştir. Nerede bir devlet kurulmuşsa orada o devlete ait bir bayrak, marş ve para birimi oluşturulmuştur. Bu anlamda AB’de 1999 yılından bu yana çoğu birlik ülkesinde tek Avrupa para birimi (Euro) kullanılmaktadır. Parasal birlik konusunda ilk örnek AB değildir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren çeşitli para birlikleri oluşturulmuştur. Siyasal bütünleşme ile beraber yürütülen parasal bütünleşme hareketleri genelde başarılı olmuştur. Alman, Amerikan, İtalyan para birlikleri bunun örneklerindedir. Latin ve İskandinav para birliği girişimleri ise olumsuz sonuçlananlardır(Akşemsettinoglu, 2010: 3). Bu birliklerin başarılı olamamasında siyasi hırsların, işbirliğini sağlayacak kurumsallaşmanın sağlanamamasının, ülke yapılarının farklı olmasının etkisi olduğu düşünülebilir.

Önceleri ekonomik birlik sağlama amacıyla kurulan AKTÇ, 1958’de AT, 1993’te AB adını almıştır. Zaman içerisinde bu birliğin kültürel ve siyasal anlamda bir misyon üstlendiği görülmektedir. Ortak pazarın kurulması, ortak para birimine geçilmesi gibi adımlar atılsa da, birliğin temelinin halka dayandırılmaması AB’de toplumların kendini birliğe yeterince ait hissetmemesine neden olmuştur. AB üye sayının ve buna bağlı olarak resmî dil sayısının yıllar içerisinde hızla artması, yeni dil politikaları geliştirme zorunluluğu getirmiştir. AB’de farklı kültürlerin ve Fince, Macarca gibi farklı ailelerden dillerin olması birliği “farklılıkta birlik” düşüncesine götürmüştür. Bu düşüncüyü geliştirmek için AB, çeşitli çalışmalar yürütmüştür. Avrupa’yı ortak bir mirasa ve tarihe dayandırma çabalarının, tarihte Avrupa devletleri arasında yaşanan savaşlar, ulusal tarih anlayışı gibi nedenlerle pek başarılı sonuçlar vermediği söylenebilir.

Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler, SSCB’nin dağılıp ülkelerin 1991 yılında bağımsızlıklarını kazanmalarıyla farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Türkiye’nin bölgede amaçladığı politika “ülkelerinin bağımsız, siyasi ve ekonomik istikrara sahip, kendi aralarında ve komşularıyla işbirliği içinde, uluslararası toplumla bütünleşmiş ve demokratik değerleri benimsemiş devletler olarak varlıklarını sürdürmelerini desteklemek”(http://www.mfa.gov.tr, 28.02.2013) şeklindedir. Türkiye’nin Türk devletleriyle ikili ilişkilerine baktığımızda siyasi ve ekonomik anlamda en yakın olduğumuz ülke Azerbaycan gibi görünmektedir. Bu durumun nedenleri arasında coğrafi ve dilsel yakınlık, bunun paralelinde iki ülke insanının birbirini daha iyi anlaması ve tanınması gösterilebilir. Kazakistan’la ilişkilerimize bakıldığında, 2009 yılında Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in ülkemizi ziyaretlerinde Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) kurulmuş, stratejik ortaklığımız resmî bir çerçeve kazanmıştır. 1993 yılından bu yana Kazakistan’a 2 milyar dolar yatırım yapılmış, ticarî ilişkilerimiz istenilen seviyede olmasa da gün geçtikçe gelişmiştir. Kırgızistan’la İki ülke Cumhurbaşkanları tarafından 1997 yılında imzalanan “Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması”, 1999 yılında yayımlanan “Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla” bildirisi ve 2011 yılında imzalanan “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Kurulmasına İlişkin Ortak Açıklama” stratejik ortaklığın belgeleridir. Kazakistan ve Kırgızistan’da kurulan ortak Türk üniversiteleri eğitim alanında yaşanan olumlu gelişmelerdendir. Türkmenistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler, yıllar geçtikçe daha da gelişmekte, işbirliği daha da artmaktadır. “Türkmenistan ile Türkiye arasında iktisadi ve ticari ilişkiler giderek yoğunlaşan bir seyir izlemektedir. İktisadi ve ticari veriler, Türkiye’nin Türkmenistan’ın önemli dış ticaret ortaklarından biri olduğunu göstermektedir. Bu ilişkiler yanında, Türk müteahhitlik firmaları Türkmenistan’da önemli projelere imza atmakta ve Türk şirketlerinin, bağımsızlığından bu yana Türkmenistan’da üstlendikleri proje sayısının 700’e yaklaştığı ve bu projelerin toplam değerinin ise 20 milyar ABD doları düzeyine ulaştığı ifade edilmektedir”(http://www.siyasetdergisi.com.tr, 13.03.2013). İkili ilişkilerde en uzak olduğumuz Türk devleti Özbekistan olarak görünmektedir. Bu ülkeyle dış ticaret hacmimiz istenilen düzeyde değildir. Ülkemize gelen Özbek öğrenci sayısı da diğer ülkelere göre daha düşüktür.

Türk Cumhuriyetlerinin uzun süre ekonomik anlamda Rusya’ya bağımlı olarak yaşaması şimdi de ithalat ve ihracatına yansımakta, onların bağımsız davranmalarını belirli ölçüde engellemektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi güçlü devletlerin bölgede hâkimiyet

kurma arzusu vardır. Ülkelerin tek başlarına ABD, Rusya, Çin gibi ülkelerle rekabet etmeleri olanaksız görülmekte; bu durum onları bölgesel işbirliği yapmaya mecbur bırakmaktadır. Böyle bir işbirliğinin sağlanmasıyla, Türkistan yeraltı zenginliklerinin ekonomik kazanımları bölge devletlerine fayda sağlayabilecektir. Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra farklı politikalar izlemelerinin ekonomik gelişme oranlarını farklılaştırdığı ve ülkeleri birbirlerinden uzaklaştırdığı görülmektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu ekonomik işbirliğine katkı sağlayacak teşkilâtlar kurulmuştur. Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilâtının kurulması, çeşitli alanlarda yaklaşık üç yüz anlaşmanın imzalanması, Türk Cumhuriyetlerinin Türk Eximbank tarafından desteklenmesi atılan adımlardandır. Ancak ekonomik veriler düşünüldüğünde Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticarî ilişkilerin yeterli olmadığı görülmektedir. İmzalanan anlaşmaların çoğunun kâğıt üzerinde kalması veya kısa bir süre uygulanabilmesi, istenilen sonuçların elde edilememesine neden olmaktadır. Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik anlamda birlikteliği, AB ile karşılaştırıldığında Türk dünyasında ortak bir pazarın oluşturulmaması, ortak para biriminin olmaması bir eksiklik olarak görülebilir.

Türk dünyasında eğitim, kültürel, askerî alanda ve dil alanında da işbirliği sağlamak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Askerî alanda NATO'ya uyum kapsamında Türkiye'nin Azerbaycan ordusuna verdiği destek ve iki ülke arasında yapılan askerî anlaşmalar, Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilâtının kurulması, TRT-Avrasya, TRT-Türk ve TRT-Avaz'ın Türk dünyasına yönelik yayınları bu girişimlere örnektir. Türk toplulukları arasında kültür ve eğitim alanında ilişkileri geliştirmeyi hedefleyen çeşitli anlaşmalar imzalanmış, dernekler kurulmuştur. Ancak bu girişimlerin çoğunun devletler düzeyinde ya da belirli zümreler arasında kaldığı; ülke toplumlarının etkileşimini, kültürel olarak birbirlerine yakınlaşmalarını yeterince sağlayamadığı düşüncesi oluşmaktadır. Günümüz koşullarında ülke insanların birbirlerinin yaşayışlarını, kültürlerini ve dillerini en iyi, en etkili şekilde takip edeceği ve öğreneceği televizyon yayınları yeterli görülmemektedir. TRT'nin Türk dünyasına yönelik kanallarında sadece Türkiye tarafından hazırlanan yayınlar bulunmakta, diğer Türk Cumhuriyetlerinin katkılarıyla oluşturulmuş programlar bulunmamaktadır. Televizyon yayınları konusundaki bir başka eksiklik Türk devletlerinin birbirlerinin televizyon kanallarını takip edememesidir. Örneğin Türkiye'den sadece Azerbaycan'ın Az Kanalı izlenilebilmekte, bahsedilen diğer devletlere ait yayınlar yaygın olarak takip edilememektedir.

Dil alanında yapılan çalışmalara baktığımızda, ortak Türkçe için çaba gösteren en önemli isimlerden biri İsmail Bey Gaspiralı'dır. Eğitimin yenileştirilmesi yönünde de üstün bir çaba gösteren Gaspiralı'dan başka, Hüseyin Cavit, Ahmet Cevat, Bahtiyar Vahapzade, Abdurauf Fıtrat, Rauf Parfi gibi isimler de vardır. Onlar, Türk milletini bir bütün olarak görmüş, eserlerinde millî konuları işleyerek Rusların bölücü ve baskıcı politikalarına karşı boyun eğmemişler; Türk dilinin ve kültürünün ayakta kalmasında önemli rol oynamışlardır. Ortak bir alfabenin oluşturulması düşüncesiyle 1991'de Marmara Üniversitesinde düzenlenen "Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu" dil birliği sağlama amacıyla yapılan önemli bir çalışma olarak görülmektedir. Ortak alfabe gerekliliği dile getirilip bu konu hakkında girişimler olsa da, bunun Türk dil birliğini sağlamak için yeterli olmayacağı düşüncesindeyiz. Bir toplumun metinlerini hangi alfabeye yazdığından çok onu, hangi kelimelerle oluşturduğu daha önemlidir. Bizce Türk topluluklarının birbirlerini anlamamalarındaki temel neden de farklı alfabeler kullanmalarının yanında, dilin çeşitli nedenlerle uzaklaşması, birbirlerinden kopuk bir şekilde gelişmesi ve bunun sonucunda farklı kelimeler kullanılmasıdır. Bu konuda Türk lehçeleri arasından seçilerek oluşturulacak ve kullanılacak ortak sözcükleri içeren bir sözlük çalışmasının olmaması önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

AB ile kurulması amaçlanan Türk Birliği arasında oluşum açısından bazı farklılıklar olduğunu düşünmekteyiz. Avrupa ve Avrupalılık kavramlarını oluşturma ve AB'nin kurulma sürecine baktığımızda temelde ortak tehditlere karşı mücadele edebilme gücüne erişebilme

amacı görülmektedir. Bu husus Türk Birliğini bir ihtiyaç haline getiren nedenler arasında da bulunmaktadır. Ancak bu benzerlik siyasî ve ekonomik alanda geçerli görülmektedir. AB, zaman içerisinde oldukça genişlemiş; dil ve kültür alanında ortak bir payda oluşturabilmek için "farklılıkta birlik" düşüncesini geliştirmiştir. Türk toplulukları ise ortak bir dili, kültürü ve kimliği paylaşırken çeşitli politikalar ve baskılar sonucunda farklılaştırılmışlardır. Dolayısıyla bir Türk Birliği oluşturulmak isteniyorsa, Avrupa'nın "farklılıkta birlik" sağlama çabasının aksine, ortak tarih, din, dil ve kültüre sahip olmanın avantajı kullanılmalı ve çeşitli yollarla uzaklaştırılan Türk toplumlarına benzerliklerini fark etmelerini sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır.

Rusların etkisiyle kullanılan alfabelerin değiştirilmesi Türk lehçelerinin uzaklaşmasına neden olmuştur. Dildeki uzaklaşmanın, bir milletin bütünlüğünü, kültür birliğini bozup zaman içinde yok etme noktasına getirmesi, Türk lehçeleri arasında ortaya çıkan bu farklılıkları azaltmak ve ortadan kaldırmayı önemli bir ihtiyaç haline getirmiştir. Belirtilen bu ihtiyaç doğrultusunda, Avrupa Birliğinin farklılıklarda birlik oluşturmak için yürütülmesi gereken dil politikaları önerilerini (2011) göz önünde tutarak Türk dünyasında dil birliğini sağlamada nasıl bir politika izlenilmesi gerektiği ile ilgili önerilerde bulunulmaya çalışılacaktır. Türk lehçeleri arasında yakınlık kurma, farklılıkları azaltma ve Türk dünyasında dil birliği oluşturma yönündeki bu öneriler şöyledir:

1- Tüm Türk lehçelerinin kullanımını teşvik eden, lehçelere eşit şekilde yaklaşan tutarlı, sağlam bir dil politikası oluşturulmalıdır.

2- Türk Cumhuriyetlerinin her birinde dil ile ilgili kurumlar oluşturulmalı, bunlar iletişim halinde ve uyumlu şekilde çalışmalıdır. Ortak bir çalışma ile Türk lehçelerinden belirlenecek özelliklere göre ortak kelime, terim, deyimler seçilmeli ve ilgili sözlükler hazırlanmalıdır. Bu kurumların çalışmalarını denetleyen, etkileşimini ve uyumunu sağlayan ortak bir üst kurum oluşturulmalıdır.

3- Türkçenin gelişimini ve değişimini takip edecek, dil ile ilgili veriler toplayacak, Türkçenin eğitimi ve öğretimini, mevzuatın uygulanmasını sağlayacak bir Dil Gözlemevi kurulmalıdır.

4- Kültürel alanda önemli rol oynayacak Türk Dünyası yayınevleri kurulmalıdır. Burada basılacak eserlerin içerikleri Türk tarihini ve kültürünü yansıtacak özellikte olmalı; böylelikle Türk toplulukları arasındaki ortak değerler ilgili ülke insanlarına hatırlatılmalıdır.

5- Türk lehçeleri arasında edebî çeviriler yaygınlaştırılmalı, bu çevirileri sağlıklı şekilde yapabilmek için üniversitelerde Edebî Çeviri lisans programları açılmalıdır. Çeviri öğrencilerine ve öğretmenlerine, Türk Cumhuriyetleri arasında değişim ve hareketlilik imkânı sağlanmalıdır.

6- Türk dil birliği sağlama çalışmaları hakkında sivil toplum kuruluşları, okullar ve medya aracılığıyla toplumda bilinçlendirme sağlanmaya çalışılmalıdır.

7- Tüm Türk devletlerinin programların hazırlanmasında katkıda bulunduğu ortak bir televizyon kanalı oluşturulmalı, bu devletlerin kültürleri, yaşayışları, lehçeleri insanlara aktararak birbirlerini tanımaları ve ortak yönlerini fark etmeleri sağlanmalıdır.

8- Ortak Türk dilinin, edebiyatının, kültürünün toplumlar arasında yayılması amacıyla ortak aylık dergiler çıkarılmalı ve tüm Türk Cumhuriyetlerinde yayını sağlanmalıdır. Bu dergilerin halka ulaşması için ilgili devletler maddi destek vermelidir.

9- Türk Cumhuriyetlerinin Eğitim Bakanlıkları iş birliği ile oluşturulacak ortak bir komisyon tarafından Türkçe ders kitapları hazırlanmalıdır. Bu ders kitaplarında bulunan metinlerle öğrencilere, Türk lehçelerini tanıma ve karşılaştırma imkânı sunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- AÇIK, Fatma (2008). "XX. Asrın Başlarında Türk Dünyasında Yaşanan Alfabe Değişikliklerinin Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları", 1. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/fatma_acik_turk_dunyasi_alfabe_degisimi.pdf (Erişim: 17.02.2012).
- AKPINAR, Yavuz (2008). *İsmail Gaspıralı / Seçilmiş Eserleri 3 / Dil-Edebiyat-Seyahat Yazıları*, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- AKŞEMSETTİNOĞLU, Gökhan (2010). *Avrupa Bütünleşme Sürecinde Ekonomik ve Parasal Birlik*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- AKYILDIZ, Ali (2006). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ALAGÖZ Mehmet, YAPAR Sinem, UÇTU Ramazan (2004). "Türk Cumhuriyetleri ile İlişkilerimize Ekonomik Açidan Bir Yaklaşım", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.12, s. 59-74.
- ALTUN, Birol (2006). *Avrupa Birliği Yurttaşlığı ve Avrupa Birliği Tartışmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ASKERZADE, Aygün (2009). "NATO Çerçevesinde Azerbaycan-Türkiye Askeri İşbirliği ve Bölgesel Güvenlik Sorunları", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 20, s.1-17.
- AVCI, Yusuf (2006). "Özbekistan'da Fıtrat'ın Ceditçiliği, Eğitimciliği ve Eğitim Felsefesi", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı*, S.21 s. 39-51.
- AYDINLI YILDIZ, Aynur (2007). *Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Farklı Dil ve Lehçelerde radyo ve Televizyon Yayıncılığı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AZER, Özlem Arzu (2012). "Çin'in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası", *International Conference on Eurasian Economies*, s. 223-240.
- BİRECİKLİ, İ. Burak (2011). "Batı'nın Yükselişi", *History Studies*, S. 3(2), s. 1-25.
- BULUT, Ahmet (2007). *Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Güvenlik Boyutu ve Geleceği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- ÇANKAYA, Ali, (2004). "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri", *Türk Cumhuriyetlerinde Yatırım İmkânları Sempozyumu*, s. 127-170.
- DALYANCI, Numan (2006). *Avrupa Birliği'nin Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEİK(Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), (2007). *Kazakistan Ülke Raporu*, s. 5-12.
- DEİK(Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), (2006). *Kırgızistan Ülke Raporu*, s. 2-11.
- DEMİR, Abdullah (1998). *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler*, İstanbul: Ötügen Yayınları.
- DEVLET, Nâdir (1988). *İsmail Bey Gaspıralı (1851-1914)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- DEVLET, Nâdir (1992). *Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu (18-20 Kasım 1991)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- DINAN, Desmond, Çev. AKAY, Ç. Hale (2008). *Avrupa Birliği Tarihi*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- EKER, Süer (2009). "Avrupa Birliği'nin yeni Mottosu 'Farklılıkta Birlik ve Türkçenin 'Farklılıkta Birlik' teki Yeri", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 49, s. 35-58.
- ENGİN, Alper (1992). *Sosyetler Birliğinin Dağılması Sonrasında Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile İlişkilerinin Geleceği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERDENİR, F. H. Burak (2010). *Avrupa Kimliği -AB'nin Yarım Kalan Hikâyesi-*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2005). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- ERSUNGUR Ş. Mustafa, KIZILTAN Alaattin, KARABULUT Kerem (2007). "Türkiye ile Diğer Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik İlişkilerinin Analizi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 35, s. 285-309.
- GEDİKLİ, Yusuf (2008). "Hüseyin Cavid Rasizade (1882-1941)'nin Hayatı ve Eserleri", *Türk Dili ve Edebiyatı*, S. 38, s. 100-135.
- GÜNDÜZ, Z. Yeşilyurt (2006). "Avrupa Birliği'nin Dil Sorunu", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 5, S. 3, s. 119-217.
- İMER, Kâmile (1998). *Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KARAKAŞ, Şuayip (2010). "Vatan Şairi Bahtiyar Vahapzade", *Gazi Türkiyat*, S.6, s. 77-100.
- KARAKAŞ, Şuayip (1997). *Türkistan Şuuru-Muhammed Salih*, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- KARAMAN, Erdal (?). "Bahtiyar Vahabzade'nin Ana Dili Uğrunda Verdiği Mücadele", http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/erdal_karaman_bahtiyarvahabzade_anadili_mucadele.pdf (Erişim: 20.02.2013).
- KAVAK, Yüksel ve BASKAN, Gülsün Atanur (2001). "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri Türk Akraba ve Topuluklarına Yönelik Eğitim Politika ve Uygulamaları", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 92, s. 92-103.
- KORAŞ, Hikmet (2011). "Rauf Parfi'nin Şiirlerinde İntikam Duygusu", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, S. 1\2, s.322-352.
- KULA, Onur Bilge (2012). *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- MEMMEDLİ, Afina (2008). "Azerbaycan İstiklâl Şairi Ahmet Cevat ve Türkiye", *Bizim Ahıska*, S. 9, s. 24-26.
- ÖZKAN, İsa, (2003). "Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topuluklardan Gelen Burslu Öğrencilerin meseleleri ve Çözüm Teklifleri", 21. *Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği*, Muzaffer Özdağ'a Armağan, IV. Cilt, s. 141-150.
- SADOĞLU, Hüseyin (2003). *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- SARAY, Mehmet (1987). *Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1815-1914)*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- TOKER, Mustafa (2004). "İsmail Gaspıralı ve Dilde Birlik Fikri Üzerine", *Selçuk Türkiyat Araştırmaları*, S.16, s. 31-45.
- TURAL, Sadık (1992). *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Ankara: Ecdâd Yayın.

- ÜNALAN, Şükrü (2005). *Dil ve Kültür*, Ankara: Nobel Yayın.
- (2011). "Civil Society Platform on Multilingualism Policy Recommendations for the Promotion of Multilingualism in the European Union.Brussels" http://poliglotti4.eu/docs/publications/CSPM%20Policy%20Recommendations_Executive%20Summary.pdf (Erişim: 10.11.2012).
- <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=19&makaleid=3949> (Erişim: 11.02.2013).
- <http://www.1news.com.tr/yazarlar/20110411124133719.html> (Erişim: 11.01.2013).
- <http://abdigm.meb.gov.tr/www/turk-cumhuriyetleri-ve-balkan-ulkeleri-grup-baskanligi/icerik/> (Erişim: 22.12.2013).
- <http://abdigm.meb.gov.tr/www/keit/icerik/36> (Erişim Tarihi: 12.02.2013).
- http://gundem.bugun.com.tr/kazak-askerlere-turk-egitimi-122820_haberi.aspx (Erişim Tarihi: 11.01.2013).
- http://www.kardeskalemler.com/haziran2011/huseyin_cavidin_eserlerinde_kardelik_ve_birlik.htm (Erişim Tarihi: 21.02.2013).
- <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi 28.02.2013).
- <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (Erişim: 14.11.2012).
- <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html> (Erişim: 15.02.2013).
- http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_4_tsk_haberler/2012/tsk_haberler_12.htm (Erişim: 11.01.2013)
- <http://www.turkkulturu.org.tr/> (Erişim Tarihi: 13.02.2013).
- <http://www.siyasetdergisi.com.tr/Haber/TURKIYE-TURKMENISTAN-ILISKILERI/78> 13.03.2013).
- <http://www.stat.gov.az/source/trade/indexen.php#001> (Erişim: 16.02.2013).
- www.usak.gundem.com/umakale.php?id=218 (Erişim: 11.02.2013).
- <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=807&cid=458&bolge=13&konu=24> (Erişim Tarihi: 11.02.2013).
- <http://zaman-online.de/13545/turk-dunyasi-ortak-askeri-birlik-kuruyor> (Erişim: 11.02.2013).
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Napolyon_sava%C5%9Flar%C4%B1 (Erişim: 14.11.2012).
- <http://www.2023.gen.tr/haziran2002/dosyalar1.html> (Erişim: 11.02.2013).
- http://www.21yyte.org/tr/yazi6228-ABDnin_Orta_Asya_Rakipleri.html (Erişim Tarihi: 11.02.2013).